

Terasy I., Terasy II. ((terasa 'terasz', terasy 'teraszok') teraszos elhelyezkedés).

B/ Az utótagok vizsgálata

Az utcanevek utótagját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a közterületek elnevezései színesek, sokfélék. Utótagként közel 57%-os arányszámmal az *utca* fordul elő leggyakrabban. Gyakoriságát indokolja az, hogy a belterületi földrajzi nevek között az *utca* jelentése a legáltalánosabb (vö. HAJDÚ 1975.9). 56,96%-ban az *utca*, 12,66%-ban a *köz*, 11,39%-ban az *út*, 6,33%-ban a *lakótelep*, 5,06%-ban a *sor*, 3,80%-ban a *tér*, 2,53%-ban a *sétány* és 1,27%-ban a *part* közszó fordul elő.

A szlovák megnevezésekben az *ulica*, *rad*, *cesta*, *námestie*, *promenáda*, *svah* utótagok dominálnak. Mire nincs megfelelő szlovák utótag? Például a magyar *köz* elemre. A szlovák ezt a helyzetet egy előljárósós kapcsolattal oldja meg: *Pri cintoríne (a temető mellett(i)) - Temető köz*, ill. az *ulica* után nyúl *Kostolná ulica - Templom köz*. Az *út* utótagot szintén előljárószó és főnév (ragozott alak) kapcsolatával fejezi ki: *Pri záhradkách - Kertaljai út*.

Köznyelvi használatban a lakótelepek megnevezésének három formája jellemző: az eredeti szlovák, fordítatlan előtag használata az utótag elhagyásával (*A Terasyn lakunk...*), egy helyi tulajdonságot kifejező megnevezés (*Kínai fal*, *Papagáj (lakó)telep*), valamint az előző két módszer ötvözete: Párkány legelső lakótelepeként él a köztudatban az *Öreg szídliszko*. - A városi sajtóban a pontos, világos információnyújtás érdekében is sokáig ez az alak vált általánossá.

Hivatkozott irodalom:

HAJDÚ MIHÁLY 1975. Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., NytudÉrt. 87. sz.

FRUNYÓ CSILLA

BUDAPESTI KÁVÉHÁZNEVEK FUNKCIONÁLIS-SZEMANTIKAI VIZSGÁLATA A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁTÓL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

A dolgozatban 1899 és az első világháború kitörése közötti időszak neveit vizsgáljuk, amely periódusból több mint 930 nevet gyűjtöttünk össze.¹ Természetesen

¹ A kávéháznevek felhasznált fontosabb forrásai: *Budapesti cím- és lakásjegyzék 1899–1914, 1916*. 12–27. évf. Franklin Társulat, Bp., é. N.; *Budapest Legújabb Zseb-Czímkönyv... az 1896/97. évre*. Markovits L. kiadása, Bp., é. n. [1896]; FISCHER ADOLF (szerk.): *A magyarországi szállodák, vendéglők, kávéházak és korcsmák név- és címtára*. Aradi Vendéglősök és Kávésok Ipartársulata, Arad, é. N.; *Magyarországi szállodai, éttermi és kávéházi alkalmazottak naptára 1909*. A Magyarországi szállodai, éttermi és

ez nem öleli fel a korszak összes kávéháznevét, ugyanis vizsgált periódusunkban sok kávéházat a megnyitását követően viszonylag hamar be is zártak (Sánta 1996. 31), s így a nevek egy része nem kerülhetett be a különböző évkönyvekbe, címtárakba.

Az 1899-es dátumot a rendelkezésre álló források jellege határozta meg, ugyanis ezt megelőzően a címjegyzékek és a különböző kávéipari szakjegyzékek a kávéházak döntő többségének nem tartalmazták a nevét, csak a tulajdonost vagy a bérlőt tüntették fel a cím mellett (igaz, ez sok esetben egybeesett a tényleges kávéház-elnevezéssel – mint ahogy az a későbbi forrásokból kiderül –, de azt nem lehet mindig megállapítani, hogy mely esetben). Így csak 1899-től állnak rendelkezésünkre olyan arányban kávéháznevek, hogy ezek alapján a tényleges helyzetnek megfelelő következtetéseket tudjunk levonni a korszak neveire, névadási szokásaira vonatkozóan.

Az első világháború kezdetét mint záró korszakhatárt már nem külső körülmények határozzák meg, ugyanis a háború kitörése hatást gyakorolt a nevekkel szembeni attitűdökre: a politikai szövetségesek nemcsak az utcanevekben jelentek meg (Holló 1996. 229), hanem a kávéház-elnevezésekben is (1914 augusztusában mozgalom indult a kávé ipartársulatban a francia és angol nevek megváltoztatásáért [Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. II. 1264]). 1914–1915-ben kávéházat neveztek el a fővárosban az osztrák császárról (*Ferencz József*), de *Habsburg* néven is nyílt ekkor kávéház, s később *Hindenburg* neve is felkerült két portálra. Az *Ostende* nevet *Berlin*, a *Français*-t *Ausztria* váltotta fel, a *Boulevard*-t pedig *Vilmos császár*; a háborúban szintén ellenséges Angliára utaló *Windsor*-ból *Germania*, a *Piccadilly*-ből *Fővárosi* lett (Németországban egyébiránt hasonló névváltoztatásokkal járt a világháború kitörése [Heise 1988. 98]). A *Szerb* kávéházzal pedig ezt írja feltehetően némi túlzással Balla Vilmos: „A háború kitörése napján, ugyanabban a történelmi percben, amikor Giesl báró elutazott Belgrádból, a pesti kávé levétette ősi cégérét és sokan ez intézkedés révén tudták meg, hogy vége a boldog korszaknak. Néhány nappal később új firmát tettek ki: »A koronához«. Ám rossz idők jártak a koronákra: ez a korona is csakhamar porba hullott, a régi kávéház megszűnt...” (Balla 1927. 87). (Az első világháború alatt egyébként részben hasonló jellegű névváltoztatási tendencia figyelhető meg a mozineveknél is [Havas 1997. 583].)

házi alkalmazottak naptára 1909. A Magyarországi szállodai, éttermi és kávéházi alkalmazottak szerkesztősége kiadása. Bp., é. n.; *Magyarországi szállodák, vendéglők és kávéházak címtára 1913–1914.* K. n., Bp., é. n.; LETH LAJOS (szerk.): *Magyarországi szállodák, vendéglők és kávéházak név- és lakjegyzéke 1903.* Leth Lajos kiadása, Bp., é. n.; *Fogadósok, vendéglősök, kávéházak és pincérek almanachja 1905.* A Fogadó szerkesztősége, Bp., é. n.; PALÓCZI A.–JUST F.: *Guide to Budapest.* Bp., 1901.; RÉDEY MIKLÓS–BOKELBERG EDE (szerk.): *Budapesti útmutató. Rendőrségi zsebkönyv 1902–1906, 1908–1913.* Rédey Miklós és Bokelberg Ede kiadása, Bp., 1901–1905, 1907–1912.; ZSOVÁK KÁROLY (szerk.): *Magyarországi szállodák, vendéglők, korcsmák és kávéházak címtára az 1912. évre.* K. n., h. n., é. n.

Európához hasonlóképpen Magyarországon is a törökök terjesztették el a kávéírást, amely azonban a magyarok körében csak Buda visszafoglalása után terjedt el. A *kávéház* szó is csak ezt követően jelenik meg, 1709: *kaféház*, 1738: *kávé ház* – de 1706: *kávés ház* – (TESz.). (Teleki Pál londoni tartózkodása alatt, 1697-ben még *Royal Kofi Ház*-at említ [Saly 2001. 11].) A kávézás szokásának elterjedésével kezdtek megjelenni a kávémérések, de 1737-ben például még csak három kávé működött Pesten. A kávéházak színvonala és száma a XVIII. század végétől fokozatosan nőtt (Pesten 1781-ben 10, 1815-ben 22, 1831-ben 28, 1859-ben pedig 44 darab kávéház volt), s társadalmi szerepük is mind jelentősebb lett. A Belváros és Lipótváros mellett a kávéházak az 1860-as évekre ellepték a külső kerületeket is. Budapest egyesítését követően, a város kiépülésével és a polgári életforma térhódításával párhuzamosan a kávéházak is továbbfejlődtek, a korábbi fokozatos háttérbeszorulása mellett új, komfortosabb üzleteket építettek. Különösen a nyolcvanas évektől kezdett el rohamosan nőni a számuk, 1887-ben a kávémérések mellett már 200 kávéház működött Budapesten. A múlt század végétől a világháborúig tartó korszak – tehát vizsgált periódusunk – jelentette a kávéházak fénykorát, ekkor kezdik el Budapestet a kávéházak városának nevezni. Az 1910-es évek elején több mint 300 volt az egy időben működő kávéházak száma. E virágzó korszaknak a világháború vetett véget (Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. I/1. 13–15, 21, 164–166, I/2. 1–18, 32–33, 179–180, II. 1133–1170, 1251–1252, 1255–1257; Szentés–Hargittay 1998. 7–12, 25; Gundel–Harmath 1979. 32, 40, 185).

A kávéházneveket két elemre lehet bontani, egy fajtamegjelölő elemre – köznévi utótagra – és egy előtte álló megkülönböztető funkciójú elemre. Az előbbi használatát jogszabályok írták elő. Az 1884-es ipartörvény (XVII. tc.) értelmében hozott 743/1884 számú törvényhatósági szabályrendelet (Budapest főváros törvényhatósága által az 1886-ik év végéig alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások. II. rész. Budapest főváros kiadása, Bp., 1888, 32–41) szerint a kávéház működésének egyik feltétele az volt, hogy „kávéház” felírással kellett ellátni azt (20. §), amely felirat használatát a kávémérések számára megtiltotta (38. §). Ugyanezeket tartalmazza a budapesti közgyűlés 1888. június 20-án kelt 610/1888 számú törvényhatósági szabályrendelete is – 10. és 20. § – (Budapest főváros törvényhatósága által az 1887-ben és 1888-ban alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások. Budapest főváros kiadása, Bp., 1890, 67–75). E rendelkezéseket helyezte hatályon kívül a 802/1907 számú törvényhatósági szabályrendelet (Szabályrendelet a fogadó-, vendéglő-, kávéház- és kávémérési iparnak [1884. évi XVII. t.-c. 10 §-ának a) pontja] Budapest székesfőváros területén való gyakoroltatása tárgyában. Budapest székesfőváros szabályrendeletei. Budapest székesfőváros kiadása, Bp., é. n.), amely szerint egy kávéház (33. §) „a tulajdonos nevét vagy a céget feltüntető táblán kívül »Kávéház« felírással is ellátandó” (13).

Azonban mint ahogy a korabeli fényképfelvételekből kiderül – számos ilyen közöl például Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935, Saly szerk. 2001 és a Budapesti Negyed című folyóirat 1996/2–3. száma – a kávéházak, legalábbis a belvárosi

előkelőbbek, sok esetben nem elégedtek meg a magyar elnevezéssel, hanem a nevet francia változatban is feltűntették – a fajtamegjelölő névelem francia megfelelőjével s a francia névsorrendnek megfelelően – (*Japan kávéház – Café Japan* stb.), de német variáns is előfordult (*Lumnitzer Lajos kávéháza – Kaffehaus Ludwig Lumnitzer* stb.), s gyakoriak voltak a magyar és a francia nevek eltérő sorrendjének különbözőségét kihasználó feliratok is: *Café Abbazia kávéház, Café Kovács kávéház, Café Lakner kávéház, Café Spolarits kávéház* stb. Az idegen nyelvi sorrend egyébiránt napjainkra is jellemzővé vált, nemcsak a kávéházak (Posgay 1997. 592), hanem általában az intézménynevek körében is (Benkő 1994. 384).

Néhány esetben előfordult a *nagykávéház* (*nagy kávéház*) köznévi utótag is (*Adria nagykávéház, Elite nagykávéház, Király nagy kávéház, Meteor nagy kávéház* stb.), illetve ennek francia megfelelője (*Grand Café Bánffy, Grand Café Európa, Grand Café Lloyd, Grand Caffee Boulevard, Grand Caffee Herzmann* stb.). Azonban ez nem feltétlenül vonatkozott ténylegesen a kávéház nagyságára, egyes esetekben csak nagyképszerűsítő elnevezés volt: a *Grand Café Kohn* például neve ellenére négykrajcáros fagyaltjáról híresült el (Gundel–Harmath 1979. 57).

Az 1910-es évek elejéről találtunk három *bár* megjelölésű kávéházat is, a szabályozás ellenére: *Montmartre Bar, Moulin Rouge Bar, Walesi bar* (az utolsó név talán szellemesen Arany János balladáját is fel akarta idézni; hasonló belterületi hivatalos névadási módra vö. Mező 1969. 204). A „bar” felirat használatát később megtiltották a 101.010/1921 számú pénzügyminiszteri (Magyarországi rendeletek tára 1921. Magyar Királyi Belügyminisztérium, Bp., 1922, 1338) és a 93.118/1921 számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet vonatkozó részeivel (uo. 908). Az EWUng. a *bár* szó – amelynek közvetlen forrása az angol vagy esetleg a német lehetett – ‘söntés, kocsmá’ jelentését a magyarban 1834-től dattálja, ‘éjszakai mulató’ jelentésére pedig 1915-ös első előfordulást közöl. Az előbb említett három vendéglátó-ipari hely semmiképp nem lehetett kocsmá, valószínűleg kávéházként is működő, kávéházi engedéllyel is rendelkező mulatók voltak – a *Montmartre* és a *Walesi* biztos, hogy éjszaka is nyitva tartó szórakozóhely is volt –, vagyis az EWUng. adatához képest öt évvel korábban (Az Est, 1910. november 26. 9) már előfordul a *bar* szó ‘éjszakai mulató’ jelentésben.

Emellett egy *kávéterem* (*Szalón*) és egy *kávécarnok* (*Dreyfus*) megjelölésű kávéház is működött Budapesten az 1910-es évek elején.

Az alábbiakban a kávéháznevek megkülönböztető elemeit vizsgáljuk funkcionális-szemantikai szempontból, pontosabban a megkülönböztető elemeket alkotó funkcionális névrészeket csoportosítjuk ilyen aspektusból. Névrész alatt a név minden olyan egységét értjük, amely a megjelölt denotátummal kapcsolatos bármiféle szemantikai jegyet kifejez a névalkotás szituációjában (névkeletkezés vonatkozásában lásd ezt: Hoffmann 1993. 43). Azonban mivel mindössze 26 olyan megkülönböztető elemet találunk vizsgált korpuszunkban, amely funkcionális-szemantikai szempontból több – két – részre bontható, lényeges eltérés nem mutatkozik abból a szempontból, hogy a nevek megkülönböztető elemeit vagy az

azokban foglalt névrészeket vizsgáljuk (ha egy kávéház neve úgy változott meg, hogy a megkülönböztető elem további névrésszel egészült ki – *Ipar* > *Józsefvárosi Ipar* stb. –, akkor természetesen a korábbi névrészt nem vettük fel újból a névanyagba, mint ahogy akkor sem, ha a változás egy névrész elmaradását jelentette). (Az összetett megkülönböztető elemek – amelyekben egynél több funkcionális-szemantikai jegyet kifejező névrész különíthető el – típusait is érintjük a névrészek tárgyalását követően.) Természetesen a névrész nem feltétlenül esik egybe a lexikai egységgel, például a *Magyar színház* név funkcionális szempontból egyrészes, mivel arra utal, hogy a denotátum a Magyar Színház közelében volt található, a *Mátyás Király* pedig az egykori uralkodónak állított emléket, vagyis a *Mátyás* és a *Király* lexéma nem külön névrész.

Névcsoportosításunknál felhasználtuk Hoffmann Istvánnak a helynevek funkcionális-szemantikai elemzése során kialakított elméleti rendszerét (1993. 43–54, különösen 45–46; korábbi változata: 1989. 105), továbbá Mező Andrásnak a mesterséges helynevek (belterületi elnevezések, helységnevek) motiváció alapján való csoportosításakor alkalmazott kategorizálását (Mező 1970 és 1982. 203–208). A névrészeknek két nagyobb csoportját különítjük el, az egyikbe olyan neveket sorolunk, amelyeknél a funkció kapcsolatban áll a denotátummal (a további alcsoportokat e kapcsolat jellege szerint különítjük el), ezeket a neveket motivált neveknek nevezzük. A másikba olyan nevek tartoznak, amelyeknél a funkció nem áll kapcsolatban a megnevezettel, ezeket motiválatlan neveknek hívjuk. A motivált és motiválatlan megjelöléseket egyszerűség kedvéért használjuk, hiszen minden név motivált valamilyen formában, mivel „...ha valaki nevet ad valaminek, akkor ezt úgy teszi, csakis úgy teheti, hogy saját nyelvi kompetenciája szerint – amely föltétlenül bizonyos szabályszerűségek tükröztetésén alapul – olyan nyelvi produktumot hoz létre, amelynek a helye már elő van készítve nyelvben, azaz mások számára ugyanolyan értékű lesz, mint amilyennek a névadó szánta. A mindenkori névadás tehát a meglévő névrendszerek való igazodáson alapul” (Hoffmann 1993. 21). A nevek alapjául a nyelv meglévő szókészlete és morfémaállománya szolgál, a névadás aktusában ráadásul mindig megfigyelhető valamiféle szemantikai tudatosság, vagyis ebből a szempontból abszolút motiválatlan név nincs (Hoffmann 1999. 208). A névminták morfológiai hatását J. Soltész (1979. 25) is hangsúlyozza. A motivált és motiválatlan nevek éles szembeállítására azért sem helyes, mivel az elnevező a megnevezés alapjául alkalmas jegyek közül szabadon választhat, vagyis a motivált nevek szintén önkényesek (J. Soltész 1979. 25).

1. A motivált névrészek (547 – 57,2%) esetén a névrészekben kifejeződő névrészkötő tulajdonságok a névrész és a denotátum viszonyának belső, lényegi összefüggéseit tükrözik.

1.1. Csak egy nevet találunk (2 előfordulással – 0,2%), amelynek a funkciója az, hogy az intézménytípust jelleg szerint határozza meg, tehát amely a intézmény fajtáját nevezi meg: *Kávéforrás*, amely név egyébként egyes feltételezések szerint a híres párizsi diákkávéház, a *Café de la Source* nyomán született meg

(Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. I/2. 85, Gundel–Harmath 1979. 56), helytelen fordítással.

1.2. Az előzőnél nagyobb csoportot alkotnak azok a névrészek (24 – 2,5%) – bár az egész névállomány szempontjából nem olyan jelentőset –, amelyek a kávéház valamely tulajdonságát, jellegzetességét fejezik ki.

1.2.1. A névrész utalhat a kávéház méretére: *Kis* (11; *Kis Amor*, *Kis Baross*, *Kis Hazám*, *Kis Japán*, *Kis Wesselényi* stb.). Mint a példákból is látható, e névrész kizárólag összetett nevek elemeként fordul elő, s szinte mindig olyan névelemmel társul, amely néven egyidejűleg működött kávéház a városban.

1.2.2. A névrész vonatkozhat a kávéház épületen belüli elhelyezkedésére: *Udvari* (3) – a Hatvani (ma Kossuth Lajos) utcai *Udvari* kávéházat is (a mai Puskin mozi helyén) eredetileg egy bérház udvarából alakították ki, s csak később bővítették úgy, hogy utcai frontja lett (Balla 1927. 90).

1.2.3. A névrész utalhat a kávéház berendezésére, belsőépítészeti kialakítására (6): *Szalón* (4) – a századforduló kávéházainak egyik típusa az arisztokrata szalonokat, nagypolgári díszszobákat utánozta, azok gipszstukkókkal, tükrökkel, aranyozással, hatalmas csillárokkal teli, hivalkodó enteriőrjeit imitálta (Pap 2001. 57–58, Sármány–Juhász 1996. 243). A *Magyar Világ* kávéház belseje pedig magyaros stílusjegyeket viselt (Pap 2001. 68), s a korabeli sajtó szerint „nevéhez méltóan” egyetlen berendezési tárgya sem származott külföldről, még Ausztriából sem, magyar gyártmány volt minden (Vendéglősök és Kávésok Közlönye, 1906. október 25. 6), legalábbis a megnyitáskor.

1.2.4. A névrész kifejezheti a kávéház viszonyított keletkezési idejét: *Új Szeged* (működött ekkor *Szeged* kávéház is).

1.2.5. A kávéház profiljára, rendeltetésére, a kávéházban folyó egyéb tevékenységre is vonatkozhat a névrész: *Cineográf* (filmvetítés).

1.2.6. A *Mocca* név a kávéházban kapható árut jelöli meg.

1.3. A motivált nevek legnagyobb csoportját, a teljes korpusz több mint felét (521 – 54,5%) azok a névrészek alkotják, melyek a kávéháznak valamilyen külső dologhoz, élőlényhez, helyhez, tárgyhoz, körülményhez való viszonyára utalnak.

1.3.1. 248 névrész (az egész névrészállomány 25,9%-a) a kávéház látogatóit, illetve tulajdonosát, bérlőjét nevezi meg.

1.3.1.1. E kategórián belül a kisebb csoportot (26 – 2,7%) azon névrészek jelentik, amelyek a kávéház jellemző használóira, látogatóira vonatkoznak. *Artista*: a Nagymező utcai *Artista* kávéház már azt megelőzően az „artisták nappali tanyája” volt (Internationale Artisten-Revue, 1897. január 20. 12; *Artista Világ*, 1902/9. szám, 6), mielőtt elnevezték volna így, tehát a törzsközönség a névadó. *Artista Otthon*: „Artistenheim”, a Magyar Artista Szövetség törzskávéháza volt (Internationale Artisten-Revue, 1908. november 10. 9. számozatlan o.). *Artista Páholy*: artistabörzseként működött már akkor is, amikor még *Herzmann*-nak nevezték (Internationale Artisten-Revue, 1898. december 10. 16). *Magyar Czigányzenész Otthon* (2): külön kávéházakat is alapoztak a zenészekre, akik egyébként sem szerettek vegyülni a kávé kollégákkal, külön kasztot alkottak

(Szántó 2001. 90). *Diák otthon, Iparos; Medikus*: a pesti tudományegyetem orvosi kara mellett lévő kávéház orvosgenerációk törzshelye volt (Magyar Kávésipar, 1923. október 15. 7) stb. (A kávéházak egyébiránt egyfajta munkahely- és irodajelleggel is rendelkeztek, ami a múlt század végi gyors ütemű modernizációnak, az irodának alkalmas terek hiányának volt az eredménye [Varga 1996. 70, 2001. 141; Lestyán 1955. 99]).

De nem csak a kávéházat látogatók jellemző foglalkozásáról neveztek el üzletet; a törzsközönség meghatározó társadalmi rétegére utal a *Gentry* (2), a *Polgári* (5) stb. elnevezés, míg a vendégek etnikumára vonatkozik a *Szerb kávéház*-név: a budapesti szerb közösség tagjai, a Szerbiából érkezők s a magyarországi szerb látogatók kereskedtek itt (Balla 1927. 87). Az *Erdélyi kávéház* pedig az erdélyi kereskedők találkozóhelye volt, az „összes erdélyi kereskedő urak összejöveteli helye” (Budapest Legújabb Zseb-Czímkönyv... az 1896/97. évre. Markovits L. kiadása, Bp., é. n. [1896], 77).

Egy képzőművészeti társaság is névadóvá vált a fővárosban, az *Újházy kávéház* fiatal képzőművész vendégeiről nevezték el, a törzsvendégként idetelepedett MIÉNK-ről, a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köréről (Székely 2001. 168, Gundel–Harmath 1979. 221): *M.I.E.N.K. (Miénk)*. – Az *Emke* nevet nem soroltuk ebbe a csoportba, mert bár a kávéház rendszeres találkozóhelye volt a névadó szervezetnek, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek, az EMKE-nek, amelynek a kávéház tulajdonosa, Wassermann János is tagja volt (Szentés–Hargittay 1998. 228, Gundel–Harmath 1979. 221, Sármány–Juhász 1996. 258), azonban a kávéház már csak azt követően lett törzshelye az egyesületnek, miután tulajdonosa elnevezte róla.

1.3.1.2. Azon névrészek nagyobbik hányadát, amelyek a kávéházzal kapcsolatban álló személyekre vonatkoznak, azok a névrészek jelentik, amelyek a tulajdonost, az üzemeltetőt, a bérlőt nevezik meg, ezek az egész névrészanyaghoz képest is jelentős csoportot alkotnak (222 – 23,2%).

1.3.1.2.1. Szinte az összes ilyen névrész a tulajdonos vagy a bérlő személynevéből keletkezett.

1.3.1.2.1.1. 115 (12%) esetben a tulajdonos, a bérlő családneve a névadó: *Báthory (Bátori)* – alapítójáról, Báthory (Bátori) Mihályról kapta nevét (Budapesti cím- és lakásjegyzék – továbbiakban BpCz. – 1900. 611, Grasl 2001. 37) –, *Bauer* – Bauer János (BpCz. 1914. 27) –, *Baumann* – Baumann Károly (Internationale Artisten-Revue, 1912. július 1. 7) –, *Beliczay* – Beliczay Antal volt az egyik tulajdonos (Kávésipari Szakközlöny, 1897. február 15.) –, *Bodó* – Bodó Adolf; Bodó szintén magáról nevezte el a kávéházával szemben lévő moziját, a *Bodográf*-ot (Havas 1997. 582) –, *Deák* – Deák Sándor (BpCz. 1913. 1021) –, *Fenyő* – Fenyő Ignác (BpCz. 1913. 1021) –, *Gyárfás* – Gyárfás Pál (Rédey–Bokelberg szerk. 1905. 360), *Kaiser* – Kaiser D. Dezső (BpCz. 1908. 852) –, *Kalász* – Kalász József (BpCz. 1905. 1253) –, *Lakner* – Lakner Lajos (Internationale Artisten-Revue, 1912. november 10. 20) –, *Lauko* – Lauko Pál (BpCz. 1906. 1335) –, *Lustbader (Lusztbader)* – Lustbader Mór (BpCz. 1900. 1218) –, *Rákosi* – Rákosi Gyula (Rédey–Bokelberg szerk. 1911. 411, BpCz. 1911. 1040) –, *Reisner* – Reisner Gyula és Sámuelné (BpCz. 1904. 1549) –, *Rujder* –

– Reisner Gyula és Sámuelné (BpCz. 1904. 1549) –, *Rujder* – Rujder Sándor (Rédey–Bokelberg szerk. 1908. 386, BpCz. 1914. 1040) –, *Singhoffer* – Singhoffer Ágoston (Kávésipari Szakközlöny, 1898. április 15. 2) – stb. Néhány olyan eset is előfordul, hogy a megkülönböztető elem az alapelem birtokos jelzőjeként áll ebben a funkcióban: *Göttler* (*Güttler*) *kávéháza* (Göttler [Güttler] Vince), *Krupka kávéháza* (Krupka Kelemenné), *Vanek kávéháza*. Arra is találunk példát, hogy nem a kávéház, hanem a kávéház épületének tulajdonosa válik névadóvá: az *Orczy* kávéház az *Orczy* József özvegye vásárolta házban nyílt meg (Gundel–Harmath 1979. 206, Kolozsvári 1970. 192), ez az elnevezés egyébiránt nem mesterséges, hanem még természetes név volt, nem névadással jött létre, később ragadt rá a helyiségre, nem is jelölték azt kezdetben az épületen, csak azt, hogy kávéház működik ott (Balla 1927. 127). (Egyébként a kávéházhoz hasonlóan a tulajdonosról kapta a nevét maga a befogadó épület is.)

1.3.1.2.1.2. Találunk 5 (0,5%) olyan kávéháznevet is, ahol a tulajdonost/bérlőt kifejező funkciót keresztnév tölti be (akár annak becézett változata is): *Károly* – Szmers Károly (BpCz. 1912. 989) –, *Pali* – Löwy Pál (BpCz. 1906. 776) –, *Vilmos* – Klein Vilmos (BpCz. 1913. 1023) –, a *bácsi* szóval kiegészülve is: *Pali bácsi* – Rosenthal Lipót Pál (BpCz. 1913. 1022) –. A *Józsi* kávéháznév érdekessége, hogy két, egymástól független tulajdonos nevét is viselte, először Löwinger József volt az engedélyese (BpCz. 1909. 894), majd *Barcsay*-ra változott a neve, azonban amikor Steiner József lett az engedélyese (BpCz. 1914. 1039), visszakapta a *Józsi* nevet.

Természetesen ennél több (összesen 39) kávéház viselt valamilyen keresztnévet – ebből 22 férfiné – cégéren, azonban ezek egy részének (9) helymegjelölő funkciója volt (a keresztnévvel megegyező nevű városrészre vagy utcára utalt), ezért a lokalizáló névrészecsoporthoz soroltuk be őket, más részüknél pedig nem sikerült megfejtenuk a névadás mögött rejlő motívumot – a kávéháznév feltehetőleg a tulajdonos, bérlő leánykori vagy valamely hozzátartozójának keresztnévvel lehetett azonos, de természetesen az is elképzelhető, hogy nem kell ilyen kézzelfogható motívummal számolnunk –, s ezért a meghatározatlan nevek csoportjába kerültek. – Tehát már vizsgált korszakunkban jelen vannak kávéháznévként a keresztnévek, de még közel sem olyan hangsúlyosan, mint majd az eszpresszóneveknél a múlt század hetvenes (Posgay 1980. 242) és kilencvenes éveiben (Posgay 1997. 90–91), s nem is a női nevek dominálnak még ekkor.

1.3.1.2.1.3. Olyan eseteket is találunk (40 – 4,2%), ahol a kávéház tulajdonosának, bérlőjének teljes neve a névadó, ezek a nevek mind birtokos jelzős szerkezetet alkotnak a fajtamegjelölő elemmel (a birtokos jelző az alapelemben megnevezett dolog tulajdonosát, bérlőjét fejezi ki): *Árva Lipót kávéháza*, *Berger Szilárd Lajos kávéháza*, *Gerstner Ignác kávéháza*, *Hevesi Adolf kávéháza*, *Kanczler Gyula kávéháza*, *Leitner Henrik kávéháza* stb. Természetesen ezeknél a neveknel felmerülhet, hogy nem voltak hivatalosan használt nevek, hanem körülírással megnevezések, azonban a korabeli források, fényképek igazolják e névszerkezet meglétét a mesterséges elnevezésekben is.

1.3.1.2.1.4. Sajnos sok olyan eset is előfordul vizsgált korpuszunkban (60 – 6,3%), ahol nem tudtuk eldönteni, hogy tulajdonos nevének mely eleme(i) vált(ak) kávéháznévvé, mivel a forrásokban hol a családnév, hol meg a családnév és a keresztnév jelenik meg ebben a szerepben.

1.3.1.2.2. Mindössze 2 olyan esetet találunk (0,2%), ahol a kávéházat – egyúttal a kávéházat befogadó épületet – birtokló intézmény neve vált kávéháznévvé, illetve -névrésszé. A *New-York* kávéház a New York Életbiztosító Társaság (NY Life Insurance Company) székházában működött már annak megnyitásakor is (Berza főszerk. 1993. II. 206), amely társaságról maga az épület is a nevet kapta. A *Gresham-Venezia* kávéház pedig a Gresham Életbiztosító Társaság (The Gresham Life Assurance Society) épületében nyílt meg (BpCz. 1909. 110) az épület felépülését követően, ebben az esetben szintén a tulajdonosról nevezték el magát az épületet is (Gresham-palota).

A századelőtől az első világháborúig tartó periódusban a mozikhoz képest – 11,2% (Havas 1997. 582) – a kávéházak, mint láttuk, lényegesen nagyobb arányban kapták nevüket tulajdonosukról, amiben szerepet játszhatott, hogy a kávéházak esetében több volt az elnevezendő objektumok száma (az 1910-es években körülbelül háromszor több kávéház volt Budapesten, mint mozi), s e névtípussal talán könnyebben el lehetett kerülni az egyidejű névazonosságokat, valamint az is, hogy a kávéházak esetében igen nagy jelentősége volt a tulajdonos személyének. Gyakran az üzletet vezető személyen – melyet már a név is jelölt –, annak vendégek általi elfogadottságán, modorán, társalgóképességén, a vendégekkel szemben kialakított viszonyán múlt egy kávéház sorsa (Gundel–Harmath 1979. 42). Talán ugyanez lehet annak is az egyik oka, hogy a mozik közül csupán 1,2% hordozta tulajdonosa, bérlője személynevét homlokzatán, s döntő többségük az üzemeltető vállalat cégnevét viselte egységesen (Havas 1997. 582), de természetesen a két intézménytípus között lévő eltérő tulajdonlási sajátosságok is szerepet játszhattak ebben.

(Megjegyzendő még, hogy a több mint 930 név mellett csaknem 70 esetben csupán a tulajdonos vagy a bérlő megjelölésével van adatunk egy-egy kávéházzal a vizsgált periódusban, főként annak kezdeti időszakából, de azt nem tudtuk megállapítani, hogy ezek a kávéházak valóban a tulajdonos vagy a bérlő nevét viselték-e, vagy volt-e valamilyen más megkülönböztető nevük; azonban ezen kávéházak egy részéről elmondható, hogy nagy valószínűséggel tulajdonosukról vagy a bérlőjükről nevezték el, tehát a valóságban a tulajdonosokról elnevezett kávéházak aránya még a 23,2%-ot is meghaladhatta.)

1.3.2. A kávéháznak valamilyen külső körülményhez, személyhez, helyhez, dologhoz, tárgyhoz való viszonyára utaló névrészek második, nagyobb csoportjába az ún. lokalizáló (helymegjelölő) elnevezések tartoznak. Arányuk (273 – 28,6%) nagyjából azonos a korabeli moziknál tapasztaltnal – 31,9% – (Havas 1997. 582).

1.3.2.1. A lokális viszonyt leggyakrabban valamilyen helynév fejezi ki (146 – 15,3%), amelynek denotátuma mellett vagy közelében, vagy amely névvel jelölt helyen található a kávéház.

1.3.2.1.1. *Duna* néven ekkor három kávéház (0,3%) is működött, amelyek mind a folyó közelében helyezkedtek el.

1.3.2.1.2. Ennél több névrész (29 – 3%) utal arra a városrészre, ahol a kávéház üzemelt: *Belvárosi*, *Buda gyöngye*, *Budai* (2), *Ferencvárosi*, *Józsefvárosi* (5), *Margitszigeti*, *Terézvárosi* stb. Mint látható, a leggyakrabban (19) helynév + -i képzős formák fordulnak elő, de pusztán helynévből is alakult kávéháznév-rész: *City* – a hivatali negyedben, a Lipótvárosban helyezkedett el, amelyet így hívtak ekkor (Aradi–Demeter–Halász et al. 1972. 177) –, *Szugló*, *Városliget*, *Zugló* stb. A városrész nevében szereplő *város* szó elvonásával is: *Erzsébet*, *József* (2) – bár e városrésznevek személynévi eredetűek, de valószínűbbnek tartjuk, hogy nem közvetlenül Erzsébet királyné és II. József volt a kávéházak névadója (bár Józsefvárost 1777-ben nem is közvetlenül a trónörökösről nevezték el, hanem védőszentjéről [Holló 1996. 231]) –, de más jellegű elvonást is találunk: *Városliget* > *Liget* stb.

1.3.2.1.3. A lokalizáló névrészek között a legnagyobb csoportot azok alkotják (114 – 11,9%), amelyeknél a névadó annak a közterületnek a neve, ahol vagy amelynek közelében a kávéház elhelyezkedik. A névben megjelölt utcában, téren stb. működtek például az alábbi kávéházak (95): *Alkotás* (XII.², Alkotás utca), *Aranykéz* (V., Aranykéz utca), *Beniczky* (VIII., a Baross és a Beniczky utca – az utóbbi területrendezés miatt megszűnt – sarkánál), *Bulyovszky* (VI., Bulyovszky, ma Rippl-Rónai utca), *Csángó* (XIII., Csángó utca), *Fehérvári* (IX., Fehérvári, ma Bartók Béla út), *Gizella* (XIV., Gizella utca–Csömöri, ma Tkököly út sarok), *Kálvária* (VIII., Kálvária tér), *Liliom* (IX., Liliom utca), *Népszínház* (VIII., Népszínház utca), *Orczy* (IX., Orczy út – nem azonos a korábban említett *Orczy*-val, mely személynévi eredetű), *Podmaniczky* (4; VI., Podmaniczky utca), *Próféta* (VI., Proféta, ma Hegedű utca), *Reviczky* (VIII., Reviczky utca), *Tisza Kálmán* (VIII., Tisza Kálmán, ma Köztársaság tér), *Zsigmond* (II., Zsigmond tér) stb.

Ritkább esetben (18) egy közeli utca, tér stb. nevét vették fel a kávéházak: *Andrássy* (VI., a Nagymező utcában, az Andrássy úthoz közel), *Batthyány* (I., a Markovics Iván–Fő utca sarkán, a Batthyány utca és tér közelében), *Gellért* (XI., a Fehérvári, ma Bartók Béla úton, a Gellért tér mellett), *Haller* (IX., a Mester utcában, a Haller utca szomszédságában), *Rákóczi* (VII., az Alsó erdősor utcában, a Rákóczi úthoz közel), *Szabadság* (V., a Báthory és Vadász utca sarkán, a Szabadság tér közelében) stb. Mint ahogy a példák nagy részében is látszik, többnyire nagyobb, jelentősebb közeli közterületek nevét kapták a kávéházak, ha nem azok az utcák, terek stb. váltak névadóvá, ahol elhelyezkedtek, feltehetőleg a lokalizáció megkönnyítése céljából. Azonban ezzel ellentétes jelenséggel is találkozunk, de itt valószínűleg más névadási motivációval is számolnunk kell: a névazonosság elkerülésével. A Népszínház utcai *Szilágyi* kávéház az egy sarokra lévő, de lényegesen kisebb Szilágyi utca nevének előtagját vette fel, de a *Népszínház* nevet nem is lett volna érdemes, mivel ugyanekkor ugyanezen a néven már működött egy

² A közterületeknél a mai kerületi beosztást tüntetjük fel.

kávéház az utcában. Egy kisebb mellékutcáról, a Szigetvári utcáról kölcsönözte nevét a Baross utcai *Szigetvári* kávéház, azonban *Baross* néven már üzemelt ekkor kávéház Budapesten stb.

Mint az eddigi példákból is láhattuk, a leggyakrabban pusztán a közterület nevének megkülönböztető eleme válik a kávéház elnevezésének megkülönböztető elemévé – talán a név rövidegére való törekvés miatt. Néhány alaki módosítással is találkozunk, elvonással (*Arad* < *Aradi* utca, *Visegrád* < *Visegrádi* utca [vö. J. Soltész 1981. 409], *László* < *Szent László* utca), kiegészüléssel (*Lipót király* < *Lipót* körút, ma *Szent István* körút). Egy esetben a közterület nevének fajtamegjelölő eleme vált kávéháznévvé: *Körúti* (VII., Erzsébet körút).

Azonban olyan is előfordul (16), hogy a közterület teljes neve alakul kávéháznévvé: *Mátyástér* (VIII.), *Rudolf-Park* (XIII., Rudolf trónörökös tér, ma *Jászai Mari tér*) stb.; az esetek felében *-i* képzővel vált a teljes utcanév kávéháznévvé: *Arena-úti* (VII., Aréna, ma *Dózsa György út*), *Corvin-téri* (I.), *Mária Terézia téri* (VIII., a Tavaszmező és Ör utca sarkán, a tér – ma *Horváth Mihály tér* – mellett) stb. Elvonás itt is előfordul (*Sándor-tér* < *Főherceg Sándor tér*).

Egyelemű közterületi névből is vált kávéházi megkülönböztető névelem: *Oktogon* (VI., Oktogon), *Körönd* (VI., Körönd, ma *Kodály körönd*).

A közterület nem hivatalos elnevezéséből is válhat kávéháznév: *Boulevard* (V., Váci körút, ma *Bajcsy-Zsilinszky út*), *Corso* (V., a pesti Duna-korzón) stb.

Természetesen nemcsak a kávéházak kaphatják nevüket egy utcáról, térről, hanem ennek ellentéte is előfordulhat. Több olyan hivatalos közterületi elnevezést is találunk Budapesten, ahol híresebb kocsmák, vendéglők voltak a névadók (Hajdú 1975. 39) – a növény- és állatnevet viselő legtöbb utca ilyen eredetre tekint vissza –, de, ha kisebb mértékben is, kávéházak is váltak névadóvá. Vizsgált korszakunk kávéházai között csak kevés ilyen található: *Korona/Magyar Korona* (a mai Régi posta utca Váci és Petőfi Sándor utca közé eső szakaszát *Koroná*-nak – *Kronen Gasse* – nevezték egy időben a kávéház után), *Szarvas* kávéház és vendéglő (a tabáni *Szarvas tér* kapta róla a nevét) és *Pilvax* (nem egyezik az azonos nevű mai étteremmel), de ez utóbbi, 1911-ben lebontott kávéház után már csak tárgyalt korszakunkat követően, 1923-ban nevezték el a *Pilvax köz*-t. Azonban e három kávéháznév még a vizsgált korszakunk előtt keletkezett, az újonnan született nevek közül már egy sem vált közterület névadójává. (Vendéglátó-ipari üzletekről elnevezett közterületi elnevezések: például *Gallina* 1931. 10–11; *Mazsáry* 1943. 268–269; *Schmall* 1906. 52–53, 169–170.) Viszont a nem hivatalos belterületi elnevezések között találunk kávéházi eredetűt, a *Nagykörút Oktogon* és *Rákóczi út* közötti szakaszát az *Abbazia* kávéház után *Abbazia part*-nak is hívták (Zolnay–Gedényi 1956. 9).

1.3.2.2. A lokalizáló névrészek második legnépesebb csoportját azon névrészek alkotják, melyek a helymegjelölést olyan épületre, épületegyüttesre, építményre, intézményre való utalással látják el (121 – 12,7%), amely a kávéház mellett, közelében helyezkedik el, vagy amelyben az üzlet található.

Az *Árkád* kávéház az egykori Árkád-bazár játékarúháza (Lőrinczy–Vargha szerk. 1997. 39) – a későbbi *Metró Klub* – *Dohány utcai* épületében üzemelt – bár

a név egyúttal a befogadó épület bejáratára is utalt, ugyanis azt eredetileg árkádosan alakították ki (Szabó-Pap szerk. 1983. 81), amiről a játékbolt és maga az épület is kapta a nevet; *Börze*: a Teleki téri használtcikk-piacnál, a Teleki téren volt; *Csarnok*: az 1897-ben nyílt Hold utcai vásárcsarnoknál (Berza főszerk. I. 560); *Elevátor*: a Boráros téren, a híd alatt volt egy nagy raktáregyület, amely gabonaraktárt a gabona és liszt mozgatására szolgáló szállítóeszközzel neveztek el Elevátornak (Berza főszerk. I. 149 és 367), ennek közelében, a Ferenc körúton volt a kávéház; *Hadik*: Karinthy egykori – Fehérvári, ma Bartók Béla úti – törzs-kávéházának neve a közeli Hadik kaszárnyára (Kávésipari Szakközlöny, 1899. november 1. 4. számozatlan o.) utalt; *Kecskeméti*: a Veres Pálné és a Nyári Pál utca sarkán állt Kecskemét város háza, a Kecskeméti ház (Mészáros–Víznyerő szerk. 1993. II. 561–562), ebben működött; *Klotild*: a Váci utcai Klotild-palotában, mely nevét építetőjéről, Koburg Klotild Mária Amália főherceg asszonyról kapta (Berza főszerk. I. 692); *Közvágóhíd*: a Soroksári úti marhaközvágóhíd és -vásár (BpCz. 1913. 498) mellett; *Lloyd*: a Pesti Polgári Kereskedők Testülete székházában, az ún. Lloyd-palotában – a Pesti Lloyd Társulat bérelte az első emeletet – (Berza főszerk. II. 301 és 304) üzemelt; *Mária Terézia*: az Üllői út és Nagykörút kereszteződésénél lévő Mária Terézia – később Kilián György – laktanyával (Berza főszerk. II. 582) szemben; *Múcsarnok*: a régi Múcsarnokkal – Andrassy út 69. – srégen szemben; *Nádor*: a Margitszigetközeli Lipót – ma Szent István körút – 5.-ben, az ún. Nádor-udvar (Berza főszerk. II. 446) nevű házban működött, később a *Palatinus* nevet vette fel, akörül, amikor közelében felépültek az ún. Palatinus-házak; *Napoleon*: a Hajós utca 25. alatti Napoleon-udvar (Berza főszerk. I. 528) nevű háznál; *Posta*: Budapest 90. postahivatalával (BpCz. 1913. 486) szemközt, a IX. kerületi Csarnok tér sarkán (ma is postahivatal van itt); *Turf*: a Thököly úti kávéház a Millenáris Sporttelep melletti lóversenytérről szemben volt; stb.

Szoborról is kapott nevet kávéház: *Petőfi szobor*.

Számos intézmény, társaság is névadóvá vált. *Akadémia*: srégen szemben a Magyar Királyi Állatorvosi Akadémiával (BpCz. 1899. 95) – ma Állatorvostudományi Egyetem –; *Artézia*: a Batizfalvy-féle szanatórium és vízgyógyintézetnél (BpCz. 1913. 870); *Az Est*: a Miksa – ma Osvát – utca 8.-cal, Az Est című lap szerkesztőségével (BpCz. 1911. 761) szemben volt. *Casino* (*Kasino*, *Kaszino*) névvel 9 kávéház is működött vizsgált korszakunkban Budapesten, ezek különböző kaszinókban, társaskörökben vagy azok közelében működtek: az Újvilág, ma Semmelweis utcai az Országos Kaszinótól (BpCz. 1900. 35) nem messze; a Füzér utcai a Kőbányai Kaszinóban (Kávésipari Szakközlöny, 1900. november 1. 10. számozatlan o.; BpCz. 1903. 152 és 350); a Magyar utcai a Nemzeti Kaszinó közelében; a III. kerületi Mókusz utcai az óbudai Chevra Kadisa izraelita jótékonyági egyesületben (BpCz. 1913. 112, Bevilacqua Borsody–Mazsary 1935. I/2. 206); stb. *Curia*: az alkotmány u. 14. alatti Törvénykezési palota (BpCz. 1912. 130) – a mai Fővárosi Főügyészség – épületegyüttesében; *Demokrata*: a Vázsonyi Vilmos-féle Demokrata Kör épületében (BpCz. 1902. 377), a Nagymező utcában; *Kör*: az Erzsébet körúton vele szemben volt az Országos Függetlenségi és 48-as Pártkör

(BpCz. 1908. 454), ettől kicsit messzebb pedig a VII. Kerületi Erzsébetvárosi Kör (BpCz. 1908. 460); Budai kör: a Galilei szabadkőműves páholy székházának földszintjén üzemelt (BpCz. 1913. 88, Grasl 2001. 50), a Margit körúton; *Otthon*: a Kerepesi, majd Rákóczi út 9. alatti épület első emeletén működött az 1891-ben alakult Otthon Kör (írók, hírlapírók és művészek társasköre), alatta nyílt a kávéház (Balla 1927. 72–73), az Otthon Kör 1895-ben továbbköltözött (Kolozsvári 1970. 214); *Szövetség*: az Országos Tisztviselő Szövetség (BpCz. 1913. 64) és a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége (BpCz. 1913. 68) mellett volt, az akkori Aréna út és Elemér utca sarkán; stb.

Előszereettel neveztek el kávéházakat vizsgált korszakunkban különböző szórakozóhelyekről, színházakról, kabarékról, orfeumokról (26). *Fővárosi Orfeum*: a Fővárosi Orfeum – a mai Budapesti Operettszínház – kávéházaként működött, a mai Moulin Rouge mulató helyén; *Király színház*: srégen szemben a Király utcai színházzal; *Kis Színház*: a városligeti Kis Színkör (Berza főszerk. 1993. I. 690) környékén vagy benne; *Krisztinavárosi Színkör*: a Horváth-kerti nyári színházzal (Berza főszerk. 1993. I. 173) szemben; *Magyar színház*: a mai Hevesi Sándor téri színház (a korábbi Nemzeti Színház) közelében; *Népopera* (2): a mai Erkel Színház közelében lévő két kávéház már a színház alapításának évében felvette annak akkori nevét; *Vaudeville*: a városligeti Vaudeville Színház (Berza főszerk. 1993. I. 565) közelében vagy benne; *Vígopera*: a Népszínház 1907–1908-ban, mielőtt Nemzeti Színház lett belőle, Népszínház-Vígoperának nevezték (Berza főszerk. 1993. II. 205); stb.

A Nyugati pályaudvarnál lévő *Vígszínház* kávéház ugyan nem volt túl közel a színházhoz, azonban amikor létrejött, 1896-ban – a színház megnyitásának évében – még szomszédos volt a színházépülettel, ugyanis köztük ekkor még üres telkek húzódtak ekkor. A kávéház neve ellen egyébiránt állítólag mind a sajtó, mind a hatóság tiltakozott: „Azt mondják, hogy ez képtelen név; az ember nem tudja, hogy mit mérnek itt: kávé-t-e vagy komédiát. Aztán nem is lehet rászokni az ilyen barbár kitételre, alig lehet kiejteni azt, hogy Vígszínház-kávéház. [...] Nevezzék el Gépgyár-kávéháznak vagy Vasút-kávéháznak, vagy akár Pesti Hírlap-kávéháznak; ezek az intézmények mind itt vannak a közelben. Vagy legyen Lipót-kávéház a körút, esetleg Károly-kávéház, a kávé után (vagy Kávéház a Károly bácsihoz). De ha a tulajdonosnak az a mániája, hogy kétszer is benne legyen a »ház« a firmában, hát írja ki, hogy Görbeház-kávéház; ez is olyan ritmikus, hogy nagyszerűen skandálni lehet és legalább eredeti, sőt találó elnevezés. A ház ugyanis az első félkör alakú épület e téren... [...] A viccesek azt ajánlották, hogy »Víg szín- és tejszín-kávéház« legyen” – írta Balla Vilmos (1927. 119), rámutatva egyúttal néhány szokásos korabeli névadási módra. Mivel a közvélemény sehogy sem nyugodott bele a *Vígszínház* elnevezésbe, a tulajdonos végül egy kis ünnepség keretében a biliárdterem falán állítólag elhelyezte az épület domborművét, s ezer forintot adott a *Vígszínház* nyugdíjalapjának (Balla 1927. 121).

A *Circus* kávéház a városligeti Beketow Cirkusz mellett helyezkedett el (Internationale Artisten-Revue, 1912. április 20. 14. számozatlan oldal), és a másik híres városligeti cirkuszról, Barokaldi Néparénájáról (Berza főszerk. 1993. I.

113) is neveztek el kávéházat (*Néparéna*). Az 1907-ben megnyílt Apollo mozi (később kabaré, a mai Blaha Lujza téri Centrum Áruház helyén) igen népszerű lehetett – ez volt a kimondottan mozi céljára épített első épület –, ugyanis a megnyitását követő években 3 kávéház is nyílt a közelében *Apollo* néven (de talán szerepet játszhatott a névadásokban az is, hogy a Népszínház téren lévő épülete mozi felé néző főhomlokzatának timpanonja csúcsát egy Apolló-szobor díszítette [Székely főszerk. 2001. 107]).

Néhány olyan névrész is előfordul (10), amely egyszerre utal egy közelben lévő közterületre, illetve épületre, intézményre, de ezeket is ebbe a kategóriába csoportosítottuk, mivel minden esetben olyan közterületi elnevezésről van szó, amely nevét korábban az épületről, intézményről kölcsönözte, s az intézmény, épület még akkor is létezett, amikor abból kávéháznév rész vált. *Anker*: az Ankerudvar, a bécsi Anker élet- és járulékbiztosító üzletsora közelében – a Király utcában –, amelyről az Anker köz is a nevét kapta (Berza főszerk. 1993. I. 55); *Aréna* (2): a két kávéház az Aréna, a mai Dózsa György úton volt, a Városligeti Színkörrel – a későbbi Budapesti, majd Erzsébetvárosi Színházzal – szemközt, amely épületnek korábban Arena im Stadtwaldchen volt a neve, az Arena helyén eredetileg egy favázas aréna állt, amelyről az Aréna út is kapta nevét (Alpár 1991. 18, Buza–Mészáros–Ráday 1998. 68); *Flóra*: a Soroksári úton volt, az azóta területrendezés miatt már megszűnt Flóra utcánál, amely azonban az utca sarkán lévő Flóra Első Magyar Stearingyertya- és Szappangyár Rt. itt lévő üzeméről kölcsönözte nevét (Berza főszerk. I. 147 és 439, Buza–Mészáros–Ráday 1998. 147); *Marocco* (*Marokko*): a mai Erzsébet téren állt az egykori Marokkói udvar nevű kétemeletes ház – a nevét a homlokzatán lévő marokkói férfiról kapta – (Zakariás 1961. 101), a korábbi Marokkói – ma József Attila – utca is erről kölcsönözte a nevét (Buza–Mészáros–Ráday 1998. 267), a kávéház az épülettel szemben volt; *Statisztika*: a Központi Statisztikai Hivatal közelében, a Margit körúton működött a mai Mechwart térnél, amely teret azonban Statisztika parknak neveztek korábban a KSH épülete után; stb.

Találunk olyan esetet is, amikor a kávéháznévelem olyan másik nevet őriz, amely időközben már megváltozott. Például a Népopera közelében lévő két *Népopera* kávéház 1917-et követően is megtartotta korábbi nevét, amikor is az operát átkeresztelték Városi Színházzá; az egyikük 1931-ig viselte nevét, ekkor vette csak fel a *Városi Színház* elnevezést.

Ha olyan épületre, intézményre utal a kávéháznév rész, amelynek neve maga is egy fajtamegjelölő és egy megkülönböztető elemre osztható, akkor a kávéháznév részbe nagyjából azonos arányban kerül be a teljes név (*Császárfürdő*, *Déli Vaspálya*, *Edison Színház*, *Ferenc József-híd*, *Margithíd* stb.) és a puszta megkülönböztető elem: *Debrecen* – szemben működött a Debrecen Szálloda (BpCz. 1908. 1019) –, *Ferdinánd* (a Ferdinánd hídnál), *Keleti* (a Keleti pályaudvar mellett), *Király* (a Király fürdőben), *Ludovika* (2; a Ludovika Akadémiánál) stb. Az előbbiekhöz képest jóval ritkább esetben lesz kávéháznév rész csak az alapelem: *Színház* (srégen szemben a Vígszínházzal), *Színkör* (a Budai Színkör – Fővárosi Nyári Színház – [Berza főszerk. 1993. I. 173] közelében) stb.

1.3.2.3. A lokalizáló névrész kifejezheti a kávéház viszonyított (relatív) helyzetét is: *Központi* (6 – 0,6%), ezen kávéházak mindegyike a városnak vagy egy városrésznek a központjában helyezkedett el.

2. A motivált és a motiválatlan nevek csoportja mellé létrehoztunk egy kisebb (8 – 0,8%), a két nagyobb egység között átmenetet alkotó csoportot is, ebbe olyan névrészek tartoznak, amelyek ugyan objektíven motiváltak, azonban a meghatározó tényezőre csak áttételesen utalnak. Találunk névanyagunkban néhány olyan elnevezést, amelyben a tulajdonos a saját vagy azon közterület nevét, ahol a kávéház elhelyezkedett, úgy használta fel, hogy abból egy másik, értelmes szó alakult ki. *Bohém* Sándor (Kolozsvári 1970. 204) > *Bohémtanya*, Ruff János (BpCz. 1908. 852) > *János vitéz*, *Ferenc tér* > *Ferenczy*, de elvonással is találkozunk: *Marossi* Sándorné (BpCz. 1908. 853) > *Maros*, *Hamburger* Adolf (BpCz. 1910. 893) > *Hamburg*. Egyébiránt napjaink e-mail címeiben elég népszerű ez a fajta névadási mód (Süveges 1997. 10).

Azonban a névadó neve és a kávéháznév között jelentésbeli kapcsolat is lehet, például a *Rodostó* kávéház tulajdonosának családnéve *Mikes* volt (BpCz. 1913. 1023), a *Balaton-é Tihanyi* (Balla 1927. 68), a *Thalia* kávéház pedig a Színpad Nyugdíjgyejesületének székházában volt (Balla 1927. 56–57), ráadásul a Magyar Színház közelében.

3. A névrészállomány csaknem egyharmadát (352 – 36,8%) teszik ki az ún. motiválatlan névrészek, amelyeknél a funkció nem áll kapcsolatban a denotátummal.

3.1. A nem motivált nevek csaknem egyötödét, a teljes névanyag 7,9%-át (76) olyan nevek alkotják, amelyeknél a névadás mögött húzódó motiváció az, hogy a név a konvencionális névtípusokhoz igazodjon, ugyanis kialakult hagyománya van annak, hogy milyen jelentésmezőkből emelhetünk szavakat a kávéháznevekbe. Az utcaneveknél ilyenek például a női nevek, a virágnevek, a népnevek, a törzsnevek stb. (Hoffmann 1993. 50; Hoffmann ezt konvencionális funkciónak nevezi), az eszpresszóknál pedig a női nevek és az állatnevek (Posgay 1980. 242, 1997. 591).

3.1.1. Vizsgált korszakunkban már alig találunk cégérneveket (16 – 1,7%), a cégérekre jellemző állat- és növényneveket a kávéházak között (10 – 1%): *Vadászkiürt*, *Zöld koszorú*, *Sas*, *Szarvas*, *Egy rózsaszál*, *Nefelejcs* stb. Csillag és nap is előfordult a múlt századi vendéglők bejárata felett (Csatkai 1971. 17), a vizsgált korszakunkbeli kávéháznévrészek között is találunk még néhány ilyen nevet: *Csillag* (2), *Üstökös* stb. *Apostol* néven is működött kávéház ekkor Budapesten. A XIX. század közepéig a kávéházakra is a leginkább a vendéglőknél előforduló cégérnevek voltak jellemzők, bár ekkor még nem különültek el élesen a szállásadó-, a vendéglátó-, illetve a szórakoztatóipari üzemek fajtái egymástól (Gundel-Harmath 1979. 39), sok kávéház vendégfogadóban, szállóudvarban üzemelt (XIX. századi pesti és budai kávéházneveket lásd például: Saly 2001. 19–22, Mazsáry 1943, Schramm 1967. 487). A cégérekre jellemző határozós szerkezet, a cégéreknél valamihez, valakihez való címzése (vö. J. Soltész 1979. 96) azonban más csoportba tartozó nevekénél még előfordul, igaz, már csak elenyésző mértékben (*A Haladás*hoz, *Budapest*hez, *Jó barátság*hoz, *Kis Mátyás*hoz,

adáshoz, Budapesthez, Jó barátságához, Kis Mátyáshoz, Népszínházhoz, Orczyhoz, Pest városához stb.).

3.1.2. A összes névrész 3,6%-át (34) olyan nemzetközi vándornevek alkotják, amelyek bizonyos előkelőséget, patinát kölcsönöztek a névviseelőnek; ilyen idegen neveket kávéházakon kívül moziknak, orfeumoknak, mulatóknak, szállodáknak stb. is igen gyakran adtak e korban, s többségük ma is közkedvelt cég-, illetve intézménynév: *Astor, Astoria, Continental, Elite, Excelsior, Favorit* (2), *Grand* (3), *Imperial* (2), *Maxim, Metropole* (3), *Royal* stb.

3.1.3. Az előző csoporthoz hasonlóan szintén jellemző intézménynévi elnevezések voltak a korban, illetve a megelőző században (Csatári 1971. 27) az antikvitáshoz, az antik nagysághoz kapcsolódó elnevezések, a mitológiai alakok nevei. (Európa és főleg a környező országok szórakoztató intézményinek elnevezéseiről képet nyújtanak például az Internationale Artisten-Revue 1891 és 1914 között megjelent évfolyamai.) Azonban e korszakban a kávéházaknál e klasszicizmus már nem volt meghatározó (26 – 2,7%), szemben a mozikkal, amelyeknek több mint egyhetede viselt ilyen nevet ekkor (Havas 1997. 582). Többek között ilyen kávéháznévreszeket találunk: *Amor ~ Ámor* (5), *Diana* (2), *Fortuna, Mercur* (2), *Minerva, Uránia* (2), *Victoria* (5) stb.

3.2. A teljes névrészállomány több mint negyedét az ún. emlékeztető funkciójú névrészek (265 – 27,7%) teszik ki, olyan személynevek, helynevek, fogalmak stb., amelyeknek funkciója, hogy valakinek vagy valaminek az emlékét megörökítsék (vö. J. Soltész 1979. 124–128).

3.2.1. Az emlékeztető nevek egyik nagyobb csoportjába olyan neveket soroltunk (122 – 12,8%), amelyek valós vagy vélt nemzeti értékeket neveznek meg, hazafias érzéseket fejeznek ki, a nemzeti hagyományra vonatkoznak. E névrészek aránya több mint kétszerese a moziknál tapasztaltnál (5,3%), de még így is jóval kisebb, mint a korabeli hajóneveknél (Hajdú 1986. 12–14) vagy a hivatalos utca-neveknél.

3.2.1.1. A magyar személyekre vonatkozó névrészek között (48 – 5%) a legtöbb (35) történelmi alakokra utal: *Andrássy* (2), *Bercsényi* (2), *Corvin* (2), *Deák Ferenc, István király* (2), *Kossuth* (3), *Mátyás Király* (3), *Rákóczi* (4), *Werbőczy* stb. 2 kávéház aktív politikusról kapta nevét (*Wekerle*), de Wekerléről egyébiránt települést is nevezeték el ekkoriban, 1894-ben *Matkovits-Kerekity Wekerlefalva*-ra változtatta a nevét az akkori miniszterelnök-pénzügyminiszter után (Mező 1982. 76). Íróról-költőről 7 kávéházat kereszteltek el: *Csokonai, Jókai* (2) – az egyik még az író életében kapta nevét –, *Kisfaludy, Mikszáth* – a vele szemben lévő *Baross* kávéháznak egy időben, a névadást körülbelül tíz évvel megelőzően törzsvendége volt maga az író is (Balla 1927. 175–176) –, *Petőfi* stb. A *Zrínyi* nevet (4) az előbbi két csoport mindegyikébe be lehetne sorolni, bár nem lehet pontosan tudni, hogy melyik Zrínyiről van szó. Egy festőt (*Munkácsy*) és egy zenészt (*Liszt Ferenc*) is találunk a névadók között. Az utóbbi kávéház a Liszt Ferenc vezetésével megalakult régi Zeneakadémia épületében, az Andrássy út 67. alatt volt, ahol az 1880-as években a zeneszerző maga is lakott (Berza főszerk. 1993. I. 51). Mező András az ilyen típusú neveket motiváltknak tekinti, a távoli

belső (intern) motiváció alá sorolja; ezt arra az esetekre vonatkoztatja, amikor „az objektummal szoros kapcsolatban állt emberekről alkotják az új neveket” (1982. 204; lásd még Mező 1970. 63). (1986 óta ugyan az épületben található a Liszt Ferenc Múzeum, és 1934-től emléktábla is őrzi a zeneszerző nevét az épület falán [Aradi–Demeter–Halász et al. 1972. 229], de ezek későbbiek a névadásnál.)

Ha az uralkodói elnevezéseket (*Mátyás Király* stb.) nem vesszük figyelembe, akkor azt találjuk, hogy két kivétellel a névadónak mindig csak a családnéve kerül be a kávéháznévbe, tehát itt is megfigyelhető a név rövidségére való törekvés. A két kivétel azzal is magyarázható, hogy a puszta családnév családnév volta nehezebben felismerhető (vö. J. Soltész 1979. 151): *Deák Ferenc, Liszt Ferenc*.

3.2.1.2. Névanyagunkban 41 névrész (4,3%) utal valamilyen magyarországi helynévre. Magyarországra, illetve Magyarország egy részére vonatkozik a *Magyarország* és a nem magyar eredetű *Hungária* (3), *Hunnia* és *Pannonia* (2) név; nagyobb földrajzi egysége, tájegysége (6) az *Alföldi* (2), *Erdélyi*, *Rábaköz*, *Transilvania* stb.; megyére a *Borsodi* és a *Zala*; folyóra a *Maros* és a *Tisza*; hegyre (4) a *Mátra*, *Tátra* (2) stb.; a legtöbb névrész (20) helységnevekre utal: *Arad*, *Budapest* (4), *Czegléd*, *Fiume*, *Szeged* stb., latin elnevezéssel is (*Sabaria*). Korabeli klimatikus gyógyhelyek, fürdőhelyek is szerepelnek a kávéháznévreszek között: *Cirkvenica*, *Marilla*, *Mehádia*, *Siófok*. Azonban így is túlzásnak tekinthető Balla Vilmos szellemeskedő megjegyzése (B. V. 1928. 764), miszerint: „Csupán a múlt század utolsó évtizedében nevezték el Budapestet a kávéházak városának: eme »lokálok« konjunktúrája a nyolcvanas évek vége felé kezdődött. De félszázaddal ezelőtt valahogy inkább azt mondhatták volna, hogy Pesten sok városnak van kávéháza, vagyis – ha nem a »tulajok« firmája szerepel a bejáró fölött – többnyire valamely belföldi vagy külföldi város neve szolgáltatja a helyiség cégérét.” (Bár a külföldi városnevekkel – lásd alább – együtt már az összes névrész 7,7%-a vonatkozott valamilyen helység nevére.)

3.2.1.3. Mint korábban már említettük, magyar egyesületről is neveztek el kávéházat, az *Emke* a nevét az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület után kapta.

3.2.1.4. Eseménynevet is találunk névanyagunkban: *Millenium*.

3.2.1.5. A magyar vonatkozású emlékeztető nevek utolsó csoportjába (31 – 3,2%) magyar voltot hangsúlyozó névrészeket, hazafias kifejezéseket, nemzeti szimbólumokat soroltunk. A *Magyar* szó 5 névelemként fordul elő (*Magyar Ipar*, *Magyar Otthon*, *Magyar Szalon* stb.), s *Nemzeti* kávéházból is 5 működött ekkor Budapesten. További idetartozó nevek: *Hazafi*, *Hazám* (3), *Hazánk* (2), *Pátria*; *Magyar Király* (2), *Turul* (2), *Korona* (4) stb. A *Korona* név a XIX. századi fogadók, vendéglők körében az egyik leggyakoribb elnevezésnek számított (Csatári 1971. 17), leginkább az intézmény cégére volt a névadó (Mező 1981) – ezért e neveket a cégérnevek közé is csoportosíthattuk volna –, a korszakunkbéli Váci utcai *Korona* kávéház cégére is a magyar koronát ábrázolta (Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. I/2. 232).

Természetesen a lokalizáló elnevezéseken keresztül a kávéháznevekbe még számos magyar személynév (56), illetve helynév (16) került közvetve a közterü-

leti elnevezések révén – mint korábban láttuk –, a köznévi utótag megfelelő kicse-
réselésével. E viszonylag nagy szám abból is adódhatott, hogy az 1870-es évektől
kezdve előszeretettel neveztek el Budapesten közterületeket a magyar történelem
jeles személyeiről (vö. Holló 1996. 225–229). Így ha nem funkcionális szempont-
ból vizsgáljuk a névrészeket, jóval nagyobb a nemzeti hagyományra vonatkozók
csoportja, 104 olyan névrészt találunk (10,9%), amely magyar történelmi, politi-
kai, irodalmi stb. személyre vonatkozik, és 57 olyat (6%), amely nem budapesti
magyar helynevet rejt magában; összesen pedig 194 azon névrészek száma, amely
az ún. nemzeti, hazafias kategóriába sorolható, vagyis az összes névelem egyötö-
de (20,3%).

3.2.2. Külön csoportot (114 – 11,9%) alkottunk azoknak a névrészeknek,
amelyek külföldről kapcsolódó valós vagy vélt értékeket neveznek meg, külföldi
földrajzi személyekre, helyekre, épületekre stb. utalnak.

3.2.2.1. Kevés (9 – 0,9%) kávéháznév rész viseli külföldi személy nevét,
ezek többsége történelmi alakokra vonatkozik (*Napoleon* [2], *Columbus* stb.), de
neveztek el kávéházat amerikai cirkuszművészről (*Barnum*), feltalálóról (*Edison*)
és élő politikusról is, az USA volt elnökéről (*Roosevelt*) stb.

3.2.2.2. A külföldi vonatkozású emlékeztető nevek közt legnagyobb azon
névrészek száma (85 – 8,9%), amelyek külföldi városoknak, idegen országoknak,
államoknak stb. állítanak emléket – e névadási szokás átöröklődött az eszpe-
resszókra is, amelyeknél még a század második felében is jellemző (J. Soltész
1981. 408).

E nevek már vizsgált korszakunkban is felfigyeltek. Szép Ernő az *Illúzió*
című rövid írásában a pesti álmodozók illúziókeltőjeként tünteti fel a századelő
külföldieskedő kávéházneveit, melyek távoli országok, idegen világtájak képzetét
keltik szerinte: „*Miramare*... már a név is milyen szép. [...] Az ajtaja körül a fa-
lon üveg alatt gyönyörű tájképek, kék tenger és fehér kastély sötétzöld fák között.
[...] Sétáljunk, sétáljunk, megálljunk, itt a *Japán*-kávéház, japán betűkkel, japán
színekkel, japán vonalakkal, benn az exotikus tartományban ülnek a művészek.
Akár a térképen, *Japán* mellett van *Palermo*, a kávéház üveg-címtábláján tenger-
part s kéjlakok sora. [...] A *Palermo* előtt leteszem evezőmet, s körülhordom te-
kintetemet az Oktogon Óceánján. Elöttem *Menton* derül, jobbkéz felül *Abbázia*
virul, balkéz felől a kék és rózsaszín *Sorrentó* andalog az ő vendégeivel, akiknek
a szívük fáj, s meggyógyítja ez a táj. [...] ...komolyan hiszem, hogy a *Sorrento*-
kávéházba a szerelmi bánatot feledni járnak a pesti egyének, akiknek nincs pénzük
elutazni a távoli szép helyre, amely a kávéház nevét viseli. [...] Más, boldo-
gabb országok népe fel-felkerekedik, pihenésért, élvezetért, tudásért, kalandokért
elmeleg a külföld és más világrészek metropolisáiba, üdülőhelyeire, csodálatos
tájjaira. [...] Budapest népe, szegény, itt csavarog ebben a világvárosban, ez a vá-
ros az egész világa, a kávéházi címtáblákra írta fel képzelte utazásainak gyönyörű
állomásait, kikötőit. Itt szédeleg körös-körül, a *Génuá*-ból a *New York*-ba, a
Riviéra-tól a *City*-be, a *Belmont*-tól az *Adriái*-ig... mint a külvárosi szegény gye-
rek, aki vasárnap bántó villanyfény mellett, dohos levegőben, összeszorulva a
szűk kis kocsin öt krajcárért játja be barlangvasúton Tündérországot.” (Szép Ernő:

Illúzió. In: uő: *De kár...* Vál. és szerk. Réz Pál. Szépirodalmi–Magyar Helikon, Bp., 1978, 352–353.)

Neveztek el kávéházat kontinensről (5): *Európa* (4) stb., tengerről: *Adria* (2), különböző országokról, államokról (15): *Anglia, Helvetia, Hollandia, India, Nippon* stb., szigetről: *Helgoland* stb., hágóról: *Simplon* – itt építették ki a világ akkor leghosszabb alagútját –, vízesésről: *Niagara*, városrészeiről: *Montmartre*, utcáról: *Piccadilly* stb.; de a legtöbb ilyen névrész (54) településekről kölcsönözte a nevét: *Lyon* (2), *Madrid* (2), *Nizza* (3), *Róma* (3), *Velence, Venezia* (2) stb.

A legtöbb név (19) olaszországi helynévre vonatkozik (*San-Remo, Tivoli* stb.), ezt követi a francia (14), az akkori osztrák (10), az angol (6) és a német (4) helynevek száma stb. Európán kívüli helynév 15 esetben vált névadóvá: Közel- és Távols-Kelet (8), Afrika (3), Amerika (4). A *Philadelphia* kávéháznak a legenda szerint a tulajdonosa azért adta e nevet, mivel az Amerikába kivándorolt s nyoma veszett barátjáról Philadelphiából kapta az utolsó hírt (Gundel–Harmath 243, Szentes–Hargittay 254–256), de ezt a legendát nem sikerült igazolni (Saly 1996. 224).

Az olasz, francia és osztrák nevek nagy száma részben azzal is magyarázható, hogy előszeretettel neveztek el ekkor kávéházakat Adriai-tenger partja menti üdülőhelyekről, gyógyhelyekről (*Brioni, Grado, Lido, Lovrana, Merán* [3], *Pola, Quarnero* stb.) és a francia–olasz Riviéra turista- és fürdőhelyeiről (*Monakó, Monte Carlo, San-Remo* stb.) – bár északi fürdőhelyek is előfordulnak: *Helgoland, Ostende* –, de egyébként is az egzotikus, romantikus városok szerepelnek főként a kávéháznevekben.

Mint már a korábbi példákból is látható volt, nem mindig a Magyarországon hivatalosan használt alakban vált névrésszé egy helynév, 3 olasz település német nevében vált névadóvá (*Genua, Venezia* [2], *Turin*), Svájc latin nevében (*Helvetia*), míg Japán a 3 *Japán* névrész mellett egyszer saját elnevezésén (*Nippon*).

3.2.2.3. Néhány esetben (6 – 0,6%) híres külföldi épületek, intézmények a névadók: *Alhambra, Louvre, Moulin Rouge* (2), és Miksa főherceg Trieszt melletti, tengerparti kastélyáról is neveztek el kávéházat (*Miramare*).

3.2.2.4. Népnévből (4) is lett kávéháznév (*Angol, Bur, Français* stb.).

3.2.2.5. Egyéb külföldi vonatkozású emlékeztető funkciójú neveket is találunk (10): *Gésa, Nagyvilág, Osman basa, Persa sah, Török császár* stb. Lehet, hogy az utóbbi nevek konkrét személyeknek állítottak emléket, mivel például a XIX. századi, egykori Sebestyén téri *Török Császár* kávéház cégére Abdul-Medzsidet ábrázolta (Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. I/1. 138).

Az emlékeztető nevek, jellegükből adódóan, az aktuális politikai-kulturális eseményeket is tükrözik. A *Roosevelt* kávéház 1910-ben kapta a nevét, abban az évben, amikor Theodore Rooseveltt európai körútja alkalmával Budapesten is járt (Révai nagy lexikon. XVI. kötet. Bp., 1924, 361), a *Mikszáth* kávéház szintén 1910-ben, Mikszáth halálának évében nyerte el nevét. A három *Kossuth* kávéház is a századforduló táján bukkant fel, nem sokkal azután, hogy Kossuth gyászmenete átvonult Budapesten. A századfordulón *Labori*-nak nevezett Nagymező utcai

kávéház névadója valószínűleg Ferdinand Gustave Labori, aki az 1899-ben az Ördög-szigetéről hazaszállított Dreyfust védte perében (Révai nagy lexikon. XII. kötet. Bp., 1915, 404–405), de *Dreyfus* néven is találunk korszakunkban kávécsarnokot. Az 1900-as évek legelejéről származó *Bur* és *Transval* (*Transvaal*) név mögött feltehetőleg az 1899–1902 között zajló második angol–búr háborút kell sejtenuünk, míg az 1910-es *Portugál* név hátterében, elképzelhető, hogy az ekkor kikiáltott portugál köztársaság lehet. A századforduló környékéről származó *Szulamith* kávéháznév névadása mögött A. Goldfaden zsidó dalműve húzódhat, mely nagyon népszerű volt ekkor, a Magyar Színház telt házzal játszott, „mindenki ezt dúdolta” (Ifj. Hombár Mihály: Sulamith hatása. Kávésipari Szakközlöny, 1900. január 1. 17. számozatlan oldal). A Szövetség utcai *Üstökös* kávéháznak talán a Halley-üstökös a névadója, ugyanis nevét 1910-ben kapta, abban az évben, amikor az üstökös újból Föld-közelbe került 76 év elteltével, nagy várakozások közepette, de végül nem láthatóan.

3.2.3. Néhány elvont fogalmat is találunk az emlékeztető névrészek között (7 – 0,7%): *Concordia*, *Egyenlőség*, *Egyetértés* – e kávéháznak talán köze lehetett a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyhoz, amelynek székháza tőle egy sarokra, a Podmaniczky utca 45. alatt volt (Berza főszerk. 1993. II. 416), ugyanis az egyetértés szabadkőművesi erény (Berényi 1992. 21, 1997. 597–598) –, *Haladás* (A *Haladáshoz*), *Jó barátság*hoz stb.

3.2.4. Találkozunk egy olyan esettel is, hogy a tulajdonos a korábbi, önmagáról elnevezett kávéházához címezte kávéházát: *A régi Zelmanovits-hoz*.

3.2.5. Emlékeztető funkciójú egyéb névrészek (21 – 2,2%): *Automobil*, *Chapeau rouge* – cégére „hetyke kis női kalapkát” ábrázolt (Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. II. 1237) –, *Football*, *Holdvilág* (2), *Pokol*, *Sport*, *Unió* stb.

3.3. A névrészek egy kisebb csoportja (11 – 1,2%) a kávéház vélt jellegére hivatott utalni.

3.3.1. A *Minta* (2) név az üzlet színvonalát, követendő jellegét hangsúlyozza.

3.3.2. Ennél több névrész (9) a kávéház keltette vélt hangulatra vonatkozik: *Fészek*, *Idyll*, *Otthon* (6) stb. Az *Otthon* névrész viszonylag gyakori előfordulása nem meglepő, hiszen „a századelő Budapestjének lakás- és albérletviszonyai a mainál jóval mostohábbak voltak. A kávéházak nyitott, tágas terekkel, hatalmas ablakaikkal, tükreikkel sokak számára jóval kellemesebb, barátságosabb légkört nyújtottak, mint az otthonuk.” (Gyáni 1999. 85–86, erről még: Gyáni 1996. 60–61, Sánta 1996. 28–44.) A rossz lakásviszonyok, az otthoni szűkös mozgás- és élettér miatt a kávéházból mintegy otthonpótlék lett.

4. A meghatározatlan névelemek (49 – 5,1%) közé kerültek egyrészt azok, amelyeket esetlegesen többféleképpen is lehet magyarázni, mivel nem sikerült kiderítenünk, hogy a névadás mögött milyen motiváció húzódik meg, másrészt ide soroltuk a kategorizálhatatlan névelemeket is.

4.1. A többféleképpen csoportosítható nevek (47 – 4,9%) legnagyobb részét azon keresztnévek alkotják (24 – 2,5%), amelyeknél nem sikerült megfejtenünk a névadás mögött rejlő motívumot. A név feltehetőleg a tulajdonos vagy bérlő le-

ánykori vagy valamely hozzátartozójának keresztnévvel lehetett azonos; de természetesen az is elképzelhető, hogy nem kell ilyen belső motívummal számolnunk, lehet, hogy ezekben a nevekben már egy, a későbbiekben főként a vendéglátóhelyekre jellemző névadási szokást fedezhetünk fel: a felhasznált puszta keresztnév nem vonatkozik meghatározott személyre: amolyan „díszítő név”, amelynek szerepe csupán az, hogy a cégtáblán ne csak az üzlet megjelölés szerepeljen (J. Soltész 1981. 408): *Attila, Erzsébet (2), Ilona (2), Jani (2), Margit (3), Rudolf, Zita* stb. (Természetesen az sem zárható ki, hogy a keresztnévek között vannak olyanok is, amely történelmi-mondai személyeket takarnak.)

A *Hullám* és a *Teraphia* egyazon kőbányai kávéház két neve volt, ezek nagy valószínűséggel egy fürdőre utaltak, de a korabeli címtárakban, térképeken nem találtunk ilyet. Elképzelhető, hogy a Nagymező utcai *Demokrata* kávéházhoz hasonlóan a Lajos és az Elemér (ma Marek József) utcai mögött is a Vázsonyi-féle Demokrata Kör húzódik meg, de ezt nem tudtuk kideríteni. Az *Új Idők* kávéház tulajdonosa megnyerte Herczeg Ferencet, az *Új Idők* című lap akkori főszerkesztőjét, hogy működjön közre a kávéház megnyitásán, ahol száz darab *Új Idők*-sorsjegyet osztottak szét a törzsvendégek között (Gundel–Harmath 1979. 216), de nem tudjuk, hogy a lapnak ténylegesen volt-e köze a kávéházhoz. Elképzelhető, hogy a Dobozi utcai *Villamos* kávéház neve egy, a kávéház közelében lévő megállóra vonatkozott – vagy a közelben közlekedő villamosra magára –, ugyanis a Budapesti Közúti Vaspálya Társaságnak (BKVT) 1896 óta volt itt vonala (König 1987. 23), miként a Budapesti Városi Villamos Vasútnak (BVVV) is (Csuha szerk. 1966. 44). A két *Vázsonyi* kávéházról sem sikerült megállapítanunk, hogy tulajdonosuk, bérlőjük nevét viselték-e, vagy esetleg a demokrata politikus volt-e névadójuk, netalán nem helynévre vonatkoztak-e. A *Salvator* név a megváltó mellett talán utalhatott az Eperjes közelében lévő Szinyelipóc (Lipovce) mellett lévő ásványvízforrásra is vagy annak vizére, mely *Salvator*-forrás néven került forgalomba (Révai nagy lexikon. XVII. kötet. Bp., 1925, 643), de esetleg Habsburg Károly Szalvátor főherceg vagy annak fia, Ferdinánd Szalvátor is lehetett a névadó. A *Piccolo* (4) kávéházneveket is a meghatározatlan nevek csoportjába soroltuk, mivel ‘pincéstanonc’ jelentésben utalhattak a kávéházban dolgozó személyre, ugyanakkor a kávéházban kapható árura is vonatkozhattak ‘kis feketekávé’ jelentésben, de akár a kávéház kis méretét is jelölhették. Stb.

4.2. Kategorizálhatatlan nevek (2): *Kiskeleti* (lexikális elemei ugyan azonosíthatók, de a név funkcionális szerkezete nem világos, nem tudjuk, miről kaphatta ez a kelenföldi kávéház a nevét, talán a Kelenföldi pályaudvart nevezhették Kis Keletinek is); *Suavit* (*Sauvit* és *Sanvit* alak is előfordul): itt a lexikai elemet sem sikerült azonosítanunk, talán a francia *suavité* (‘kellemesség, édesség’) szóval függhet össze, esetleg annak hibás alakja.

Mint az elején említettük találunk, olyan megkülönböztető elemeket vizsgált korpuszunkban, amelyek funkcionális-szemantikai megközelítés alapján több, két részre bonthatók. Ezek az összetett nevek a motiváció szempontjából három csoportba sorolhatók.

A nevek egyik nagyobb csoportjának (13) mindkét tagja motivált, a tulajdonosra és a közeli épületre vonatkozik a Soroksári úti *Graf-féle közvágóhíd* kávéház neve, és ide tartozik a kávéház méretére utaló *Kis* jelzős nevek egy része is (7): *Kis Kohn* (Kohn volt a tulajdonos), *Kis Baross* (2; a VIII. kerületi Baross utcában voltak) stb. Itt a *Kis* névelem a kávéház viszonyított méretére vonatkozhatott, ugyanis az e nevekben található másik névrésszel portálján szinte minden esetben működött kávéház Budapesten egyidejűleg, vagyis a név egy másik kávéházzal viszonyítva jelölte meg denotátumát. A *Kiskeleti* – nem azonos a korábban említett azonos nevű kávéházzal – a *Keleti*-vel szemben volt, a *Kis korona* a *Korona* közelében működött; ugyan a *Kis Mátyáshoz* kávéházzal egy időben nem volt *Mátyás* nevű üzlet Budapesten, de a név minden valószínűséggel a Rákóczi és Szentkirályi utca sarkán lévő *Mátyás király* kávéházzal vonatkozott, ugyanis az ezen kávéházat befogadó épületet a XX. század elején lebontották, a helyén felépült bérházban pedig régi nevén működött tovább a kávéház (Balla 1927. 59, 71), s ezalatt a pár év alatt találjuk itt a *Kis Mátyáshoz* üzletet.

Egy olyan név van, amelynek mindkét tagja motiválatlan (*Magyar Otthon*).

Ennél több (12) vegyes összetételű nevet találunk, vagyis olyat, amelynek egyik része motivált, a másik pedig nem: *Gresham-Venezia* (a Gresham életbiztosító palotájában) stb., s ezen nevek között is lelünk *Kis* névelemű neveket (*Kis Hazám* [2], *Kis Japán* stb.), ezekhez hasonló az *Új Szeged* név.

Dolgozatunkban csak a hivatalos kávéház-elnevezéseket vizsgáltuk, de a mindennapi nyelvhasználatban – a beszédhelyzettől függően (Bachát 1980. 229, 1983. 57) – természetesen sokszor rövidített formában fordulnak elő az intézménynevek: gyakori a megkülönböztető vagy a fajtamegjelölő elem ellipszise (vö. Bachát 1974. 54, 1983. 54–55, J. Soltész 1979. 97), s számos esetben találunk példát arra is, hogy az intézménynév megkülönböztető elemét használják rövidítve, becézett vagy másféleképpen módosított alakban (vö. Bachát 1981. 33–34). Ezen jelenségek részletesebb vizsgálatára történeti nyelvi korpusz esetében természetesen nincs mód, ez csak szinkrón anyag esetén lehetséges, de néhány kávéház nevének informális stílusú alakjára fellelhető adatok (Zolnay–Gedényi 1956 és 1996). Találunk köztük egyszerű helyesírásbeli változtatást (*Zalcer* < *Salzer*), képzést (*Hercli* < *Herzl*), rövidülést (*Spolár* < *Spolarits*; *Phila*, *Fila* < *Philadelphia*; *Bucsi* < *Bucsinszky*), rövidülést képzéssel (*Bátorka* < *Bátori*, *Centri* < *Central*), csonkulást (*Metor* < *Meteor*), szótorzítást (*Ribéria* < *Riviera*; szójáték a *ribanc* szóval), köznévvvel való kiegészítést: *Orci-templom* (< *Orczy*; a közeli zsinagógából betérők kalapban üldögéltek itt, mint a templomban), *Kis Fila* (a *Philadelphia* kávéház megszűnését követően a tulajdonos fia azonos névvel nyitott új kávéházat a régi közelében, ennek becézése volt), az eredeti névnek más szóval való összerántását: *Helicai* (*Helvetia* × *Beliczay*, a tulajdonos), *Kurvaléria* (*kurva* × *Valéria*; sok ledér nőszemély járt ide) stb.

Néhány kávéháznévvel kifejezés is született: *emkénél van* (azokra mondták, akik kártyában nyertek, mivel sokuk hajnalban az *Emké*-be ment a pénzt elkölteni), *Kairóban van* (egy Király utcai klubból a közeli Cairo kávéházba jártak szo-

morkodni a pénzüket vesztett emberek), *Kairónál van* (ellentétes értelemben: 'kártján nyer', 'jól megy') (Zolnay–Gedényi 1956. 133).

A korszakban a fellelt 936 kávéháznév között természetesen voltak azonosak, összesen 738 különböző nevet találunk – egynek véve a hangtani és helyesírási eltéréseket –, így egy névre átlagosan 1,27 előfordulás jutott. A legmegterheltebb név a *Casino* (*Kasino*, *Kaszinó*) volt (9), ezt követte a *Központi* és a *Victoria* (6), az *Európa*, a *Hungária*, a *Nemzeti*, a *Polgári* és a *Rákóczi* (5). Négy-szer fordult elő (10) az *Ámor* (*Amor*), az *Andrássy*, a *Budapest*, a *Korona*, a *Zrínyi* stb. elnevezés, míg 19 név háromszor, 92 pedig kétszer volt fellelhető kávéházcégekben.

Mint korábban látható volt, a névrészek csaknem hatvan százaléka motivált volt, ami meghaladja a korabeli moziknál tapasztalt, ötven százalék alatti értéket (Havas 1997. 582), tehát összefoglalásképpen elmondható, hogy a korszak kávéházneveire nem érvényes J. Soltész azon megállapítása, miszerint az emlékeztető nevek elszaporodása az elnevezendő objektumok számának megnövekedésével függött össze, az utca- és intézménynevek nagyobb arányban való megjelenésével (1979. 26, 125). Ráadásul kávéházból lényegesen több volt, mint moziból. A motivált nevek nagy aránya – mint láttuk – a tulajdonosról, bérlőről elnevetett kávéházak nagy számának és a lokalizáló nevek kedveltségének volt köszönhető.

Ugyanakkor azt is láthattuk, a múlt század elején folytatódott az a kiegészítés után, az 1870-es években elkezdődött folyamat, hogy a reformkorra (vö. Mazsáry 1943. 273) és a Bach-korszak végét követő időszakra jellemző nemzeti, hazafias érzelmeket kifejező neveket külföldieskedő, nemzetközi elnevezések kezdtek felváltani az üzleteken (Csatári 1971. 18, Bevilaqua Borsody–Mazsáry 1935. I/2. 206–207, II. 1237). Ezt jelzi az is, hogy a fellelt több mint 930 névnek kicsivel több, mint negyedét idegen szavak, illetve nem magyar vonatkozású tulajdonnevek teszik ki, bár ez az arány még így is messze elmarad a korabeli mozinevekéhez képest, ahol ez meghaladja az ötven százalékot (Havas 1997. 582).

Ebben a folyamatban nagy szerepe volt a külföldi névadási szokások befolyásának; mint ahogy korábban bécsi közvetítés révén a magyarországi vendéglők, fogadók cégei erősen utánozták a nyugat-európai példákat (Csatkai 1971. 13–14), úgy a bécsi kávéházak elnevezési hatással voltak ekkor is a budapestiekre: „...éppúgy amint a Wiener Mode néhány hónapon belül átkel a határon... mihelyst odaátról új kávéháznak (vagy szállodának) híre érkezik: biztosra vehető, hogy annak a neve nemsokára Budapest utcáin is feltűnik, esetleg némi honi sallanggal fölcicomázva.” (Balla 1927. 182.) A *Belmont* kávéház alapítójának kérésére például azt követően festették át gyorsan a neve után elkészített cégéret *Belmont*-ra, hogy Bécsben éppen ekkor avattak fel egy azonos nevű kávéházat. E kávéházat később *Atlantis*-nak keresztelték el, amely nevet állítólag megint csak az éppen ez idő tájt létesült bécsi *Atlantis* kávéház után kapta új tulajdonosától (Balla 1927. 182). – A patikaneveket vizsgálva is az derül ki, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia nagyvárosaiban nemcsak hogy ugyanazon típusú nevek találhatók, de a nevek nagy része is fellelhető mindenhol (Ördög 1980. 239).

A külföldi vendégforgalom megindulásának is szerepe lehetett az idegen nevek elszaporodásában: gyakran a külföldi vendégekre gondoltak a névadáskor, szívesen választottak nemzetközi neveket a könnyebb kiejtés és megértés céljából (mint korábban láttuk, olasz helynevek német alakban is névadóvá váltak). – De általában is elmondható, hogy az európai és amerikai nagyvárosok, az előkelő fürdőhelyek és a gyarmati kikötők kávéház-, étterem- és szállodanevei nagy hasonlóságot mutatnak egymással (Heise 1988. 98).

Hivatkozott irodalom:

ALPÁR ÁGNES 1991. *A Városligeti Színkör 1889–1934*. Színháztörténeti füzetek 79. Országos Színháztudományi Múzeum és Intézet, Bp.

ARADI NÓRA–DEMETER IMRE–HALÁSZ ZOLTÁN et al. 1972. *Budapest*. Panoráma, [Bp.] (3. kiadás).

BACHÁT LÁSZLÓ 1974. Az intézménynevek jelentéstani problémái. In: IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN–SZÜTS LÁSZLÓ (szerk.): *Jelentéstan és stilisztika (a magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai)*. Nyelvtudományi értekezések 83. Akadémiai Kiadó, Bp., 51–54.

BACHÁT LÁSZLÓ 1980. Beszédhelyzet és névhasználat. In: Hajdú–Rácz (szerk.) 1980. 227–229.

BACHÁT LÁSZLÓ 1981. Földrajzi nevek és intézménynevek az ifjúsági nyelvben. *Névtani Értesítő*, 5. 31–34.

BACHÁT LÁSZLÓ 1983. Az intézménynevek a nyelvhasználatban. *Magyar Nyelvjárások*, 25. 53–58.

BALLA VILMOS 1927. *A kávéforrás*. Légrády Nyomda és Könyvkiadó Rt., Bp. (2. kiadás).

BALLAI KÁROLY (szerk.) 1943. *A magyar vendéglátóipar története. I. A honfoglalás századától az 1848/49. szabadságharcig*. Kultúra és Propaganda Könyv-, Zenemű- és Utazási Szövetkezett, Bp.

BENKŐ LORÁND 1994. Szynobság a nyelvhasználatban. *Magyar Nyelvőr*, 118. 377–385.

BERÉNYI ZSUZSANA ÁGNES 1992. *Szabadkőművesi páholynevek 1991-ig*. Magyar névtani dolgozatok 114. Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp.

BERÉNYI ZSUZSANA ÁGNES 1997. Miskolc és környéke szabadkőművesi páholyneveinek vizsgálata. In: B. GERGELY–HAJDÚ (szerk.) 1997. II. 593–599.

BERZA LÁSZLÓ (főszerk.) 1993. *Budapest Lexikon*. I–II. Akadémiai Kiadó, Bp.

BEVILAQUA BORSODY BÉLA–MAZSÁRY BÉLA 1935. *Pest-budai kávéházak. Kávé és kávé mesterség 1538–1935*. I–II. Athenaeum, Bp.

Budapesti cím- és lakásjegyzék. 1880–1916 (1–27. évf.). Franklin Társulat, Bp.

BUZA PÉTER–MÉSZÁROS GYÖRGY–RÁDAY MIHÁLY 1998. *Budapest teljes utcanévllexikona*. Dinasztia Kiadó–Gemini Budapest Kiadó, Bp.

B. V. [BALLA VILMOS] 1928. A kávéházak városa. In: *Az 50 éves Pesti Hírlap jubileumi albuma*. Bp., 764–769.

- CSATKAI ENDRE 1971. *Cégérek*. Corvina Kiadó, [Bp.].
- CSUHAY DÉNES (szerk.) 1966. *A budapesti közúti vasút 100 éve*. Közlekedési Dokumentációs Vállalat, Bp.
- GALLINA FRIGYES 1931. *Budapest utcanevei*. Különlenyomat a Városi Szemle 1930-as (16.) évfolyamából. Bp.
- B. GERGELY PIROSKA–HAJDÚ MIHÁLY (szerk.) 1997. *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai*. I–II. kötet. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 209. Bp.–Miskolc.
- GRASL BERNADETT 2001. Kávéház budapesti bérházakban. In: Saly (szerk.) 2001. 33–55.
- GUNDEL IMRE–HARMATH JUDIT 1979. *A vendéglátás emlékei. A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, korcsmák, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb szórakozóhelyek életéből*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- GYÁNI GÁBOR 1996. A kávéházba járó polgár. *Budapesti Negyed*, 2–3. szám, 57–68.
- GYÁNI GÁBOR 1999. A nyilvános tér és használói Budapesten a 19. század végén és a századfordulón. In: *Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten 1870–1940*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. (2., változatlan kiadás), 51–109.
- HAJDÚ MIHÁLY 1975. *Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata*. Nyelvtudományi értekezések 87. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY 1986. *Magyar hajónevek*. Magyar névtani dolgozatok 57. Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE (szerk.) 1980. *Név és társadalom*. Veszprém megyei honismereti tanulmányok VII. Veszprém.
- HAVAS PÉTER 1997. Száz év budapesti mozinévdívatja. In: B. GERGELY–HAJDÚ (szerk.) 1997. II. 581–589.
- HEISE, ULLA 1988. *Histoire du café et des cafés les plus célèbres*. Belfond, Paris (a német nyelvű eredeti kiadás: Edition Leipzig, 1987).
- HOFFMANN ISTVÁN 1989. Számítógépes helynévtörténeti vizsgálatok a KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. In: BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC (szerk.): *Névtudomány és művelődéstörténet*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 183. Bp., 103–107.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 61. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások*, 37. 207–216.
- HOLLÓ SZILVIA ANDREA 1996. Hősök és mondák az utcanévadásban. In: Hofer Tamás (szerk.): *Magyarok Kelet és Nyugat közt. A nemzettudat változó jelképei*. Néprajzi Múzeum–Balassi Kiadó, Bp., 222–250.
- KOLOZSVÁRI ANDOR 1970. A kávé és kávéház. In: TÍMÁR ANDOR (szerk.): *Erzsébetváros*. Budapest Főváros VII. Kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Bp., 187–225.
- KÖNIG FERENC 1987. *A 100 éves budapesti villamos vasút története (1887–1987)*. BKV Jubileumi Emlékbizottság, Bp.
- LESTYÁN SÁNDOR 1955. *Utazás a fehér asztal körül*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.

- LŐRINCZY ZSUZSA–VARGHA MIHÁLY (szerk.) 1997. *Építészeti kalauz. Budapest építészete a századfordulótól napjainkig*. 6 BT, Bp.
- MAZSÁRY BÉLA 1943. A magyarországi vendéglős (korcsmáros) ipar 1849-ig. In: Ballai (szerk.) 1943. 238–286.
- MÉSZÁROS GYÖRGY–VÍZY LÁSZLÓ (szerk.) 1993. *Adalékok a Belváros történetéhez*. I–II. A Budapesti Városvédő Egyesület kiadása, Bp.
- MEZŐ ANDRÁS 1969. A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága. *Magyar Nyelv*, 65. 199–204.
- MEZŐ ANDRÁS 1970. A mesterséges földrajzi nevek motivációja. *Magyar Nyelvjárások*, 16. 55–70.
- MEZŐ ANDRÁS 1981. Korona. *Névtani Értesítő*, 6. 61–62.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helynévadás*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- ÖRDÖG FERENC 1980. A patikanevek keletkezésmódjai. In: HAJDÚ–RÁCZ (szerk.) 1980. 235–239.
- PAP VERA ÁGNES 2001. Kávéházi belső tér 1880 és 1940 között. In: SALY (szerk.) 2001. 57–77.
- POSGAY ILDIKÓ 1980. Az intézménynevek egy csoportjáról. In: HAJDÚ–RÁCZ (szerk.) 1980. 241–243.
- POSGAY ILDIKÓ 1997. Búcsú a pesti presszóktól. In: B. GERGELY–HAJDÚ (szerk.) 1997. II. 589–592.
- RÉDEY MIKLÓS–BOKELBERG EDE (szerk.) 1905, 1908, 1911. *Budapesti útmutató. Rendőrségi zsebkönyv*. Rédey Miklós és Bokelberg Ede kiadása, Bp.
- SALY NOÉMI 1996. Krisztinaváros és a Philadelphia. *Budapesti Negyed*, 2–3. szám, 215–242.
- SALY NOÉMI 2001. A pesti kávéházak „őskora”. In: SALY (szerk.) 2001. 9–31.
- SALY NOÉMI (szerk.) 2001. „*Budapest nagykávéház*”. Ernst Múzeum, Bp.
- SÁNTA GÁBOR 1996. „Vigasztal, ápol és eltakar.” A budapesti kávéházak szociológiai és pszichológiai természetrajza a századfordulón. *Budapesti Negyed*, 2–3. szám, 27–56.
- SÁRMÁNY ILONA–JUHÁSZ GYULA 1996. Amit a századforduló kávéházainak berendezéséről tudunk. *Budapesti Negyed*, 2–3. szám, 243–260.
- SCHMALL LAJOS 1906. *Buda-Pest utczái és terei. Adatok a Buda-Pesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez*. Budapest Székesfőváros házinymondája, Bp.
- SCHRAMM FERENC 1967. Régi csárda- és fogadónevek. *Magyar Nyelvőr*, 91. 485–488.
- SIKLÓSSY LÁSZLÓ 1943. A magyarországi vendégfogadók Buda fölszabadításától a szabadságharc végéig. In: BALLAI (szerk.) 1943. 161–237.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1981. Az intézménynevek megkülönböztető (egyedítő) elemének típusairól. *Magyar Nyelvőr*, 77. 407–413.
- SÜVEGES GERGŐ 1997. *Névválasztás az ELTE BTK hallgatóinak e-mail címeiben*. Magyar névtani dolgozatok 153. Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp.

- SZABÓ-PAP KRISZTINA (szerk.) 1983. *Adalékok a Belső-Erzsébetváros történetéhez*. Budapesti Városszépítő Egyesület, Bp., [1984].
- SZÁNTÓ ANDRÁS 2001. Pesti ember a kávéházban reggeltől reggelig. In: Saly (szerk.) 2001. 89–99.
- SZÉKELY GYÖRGY (főszerk.) 2001. *Magyar színháztörténet 1873–1920*. Magyar Könyvklub–Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Bp.
- SZÉKELY KATALIN 2001. A kávéház a magyar képzőművészetben. Művészek a kávéházban, kávéház a művészetben. In: Saly (szerk.) 2001. 161–176.
- SZENTES ÉVA–HARGITTAY EMIL 1998. *Irodalmi kávéházak Pesten és Budán. Irodalom a kávéházban – kávéház az irodalomban*. Universitas Kiadó, Bp. (2., átdolgozott kiadás).
- VARGA ÉVA 1996. Hölgközönség a pesti kávéházakban. *Budapesti Negyed*, 2–3. szám, 69–93.
- VARGA ÉVA 2001. Belépés csak hölgyeknek. Női kávéházhasználati [!] szokások és kávéházi szerepek Budapesten az 1880-as évektől az 1930-as évekig. In: Saly (szerk.) 2001. 137–149.
- ZAKARIÁS G. GÁBOR 1961. *Budapest*. Magyarország művészeti emlékei 3. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp.
- ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY 1956. *Budapest a fattyunyelvben*. Bp. (kézirat, Országgyűlési Könyvtár).
- ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY 1996. *A régi Budapest a fattyúnyelven*. Szerk. FAZAKAS ISTVÁN ÉS KIS TAMÁS. Fekete Sas Kiadó, Bp.

HAVAS PÉTER

MÁRAMAROSI SÓBÁNYANEVEK

Pesty Frigyes 1864. évi Helynévtárának Máramaros megyei anyagában bukantam néhány névre, Itt a sóbányát aknának nevezik. Három helység leírásában találkozhatunk velük. A névadás indítékát egyik sem közli, így néhány esetben csak sejtéseink lehetnek a névadást illetően.

Aknasuhatag (Ocna Șuhatag): Adalbert-akna, Albert-akna, Erzsébet-akna, Gábor-akna ~ Gábor aknája, Hojpa-akna, János-akna, Mihályi-akna ~ Mihály aknája, Péter-Pál-Schacht (kútakna), Striga-akna.

Aknaszlatina (Szolotvina): Alberti-akna, Christina-aknak, Cunegudna-akna ~ Kinga-akna, Ferenczi-akna, Josephi-akna, Ludovica-akna.

Rónaszék (Coștini): Antal-akna, Apafi-akna, Ferenc-akna, Ferdinánd-akna, Károly-akna. Ker. János-akna, Kurucz-akna, Mária-akna, 2. Josef-akna, Miklós-akna, Rákóczi-akna, Szentháromság-akna, Teresia-akna, Viz-akna.

Van, amelyikben 1864-ben folyt a sótermelés, másokat időlegesen szüneteltettek, a harmadik rész használaton kívül.

MIZSER LAJOS